

1-2-3-4.
SZÁM

SZEKELY

UTKEZES

IRODALMI ÉS MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT · 1990-BEN ALAPÍTOTTA BEKE SÁNDOR · IX. ÉVFOLYAM · 1998

• FŐSZERKESZTŐ: BEKE SÁNDOR •

- ◆ Barabás László: KARÁCSONYTÓL PÜNKÖSDIG ◆ Ferenczi Géza: A CSÁNGÓK ◆
◆ CSÁNGÓ HIMNUSZ ◆ Csire Gabriella: MEGSZÓLAL AZ ARANYCSENGŐ ◆
◆ Reményik Sándor: NAGY MAGYAR TÉLBEN, EGYSZER TALÁN MAJD
MÉGIS VÉGE LESZ ◆ Jancsik Pál: DECEMBERI VIRÁGOK, HÓBÓL A HATTYÚ,
ÖSSZMAGYAR VERS, TÖRÖK RAB HUNYAD VÁRÁBAN ◆
◆ Beke Sándor: NAGYAPÁM SÍRJÁNÁL, GONDVISELŐM, SZENT SZIKRA ◆
◆ Ábrahám János: PICULA ◆ László László: A NÁNDORFEHÉRVÁRI DIADAL ◆
◆ Beke Sándor GYERMEKVERSEI ◆ Benedek Elek: SZENT ANNA TAVA ◆

Cseh Gusztáv grafikája

Karácsonyi ünnepkör

Az esztendő leggazdagabb ünnepi periódusa, szokásrendje Karácsony köré csoportosul, Jézus születése központi helyet foglal el népünk ünnepei között. December hónapját hosszú századokig Karácsony havának nevezték.

A karácsonyi ünnepkör már adventtel, az előkészületi és böjti idővel, valamint a tél eleji jeles napokkal megkezdődött. Katalin napján (november 25) jóslottak a karácsonyi időjárásra, a Katalin vagy András napján (november 30) vízbe állított orgonaág Karácsonyra kivirágzott, a Luca-naptár szerint a Luca napjától (december 13) Karácsonyig tartó tizenkét nap időjárásából következtettek az új esztendő tizenkét hónapjának időjárására. A Karácsony előtti napokban a katolikus vidékeken megkezdődött a „szentsalád-járás”, ez az újabban elterjedt népi vallásos szokás. Házi- és házra viszik a Szent Család (Mária és József) képét, imádkoznak és énekelnek.

Mindezzel csak jelezhető, hogy Jézus születésének ünnepe egész sor hitvilági hagyományt és szokást olvasztott magába. A keresztény egyház i. u. a IV. században kezdte megünnepelni december 25-én a Megváltó születését. A középkorban Karácsonykor kezdődött az új év és erre a periódusra esik a téli napforduló is. Az egyházi év rendjében újév – népi nevén: „kiskarácsony” – is a karácsonyi ünnepkörbe tartozik, amely január 6-án, Vízkereszttel zárul.

A karácsonyi-újévi szokások egyik rétege vallásos, szentesített hagyomány, a másik a téli napfordulóhoz kapcsolódó vagy évközlő jellegű mágikus termékenységvarázsló rítus vagy újabban keletkezett közösségi köszöntő szokás.

A karácsonyi ünnepkör a féldramatikus és dramatikus népszokások, népi játékok előadásának egyik kiemelkedő alkalmá is. A legismertebb karácsonyi dramatikus szokás a „betlehemezés”, melyet a közelmúltban még sokfelé gyakoroltak. Az erdélyi-szekélyes változatokban a misztériumjáték Mária és József szálláskeresésével kezdődik. A jól ismert bibliai történet szerint a keményszívű betlehemi király a városszéli istállóba utasítja őket. A második rész a pásztorjáték; angyalok költögetik a betlehemi mezőn alvó pásztorokat, akik a kisdéd, a Megváltó látására sietnek, köszöntik és átadják ajándékaikat. A betlehemes játékokban egymást váltják a szöveges és énekelt részek, a fennkölt-ünnepélyes és komikus-humoros mozzanatok.

Maroszáéken két vidéken élt a betlehemezés hagyománya. Az egyik az Alsó-Nyárádmente vagyis Murokország falvai: Lukacsfalva, Káposztásszentmiklós, Karácsonyfalva, Somosd, Teremiújfalva. Ezek a falvak mind reformátusok, tehát a betlehemezés itt a reformátusok hagyományvilágához tartozott, akárcsak a Mezőségen, Kalotaszegen vagy az Alföldön. Ugyanannak a játéktípusnak a változatait adták elő serdülő legények. A betlehemezést a 40-es évek végén mindenütt betiltották és Teremiújfalva kivételével nem sikerült huzamosabb ideig felújítani. Itt a 70-es évek közepén Vetési András földműves ember emlékezete alapján betanította és azóta minden évben betlehemeznek.

A betlehemezők Teremiújfaluban ünnep szombatján délután indulnak és minden házat felkeresnek, ahová beengedik őket. A játék szereplői a csengettyűs bottal beköszönő Kengyelutó, a Király, Szent József, a betlehemi istállót vivő két Angyal és két – ifjabb és öregebb – Pásztor. A szereplők számából is következően (hét szereplő, hiányzik Mária, három helyett két pásztor stb.) a játékművet egyszerűsödött, egybeolvadt a szálláskeresés és a pásztorjáték. A váltást az énekek biztosítják; legjellemzőbb éneke a „Mostan kinyílt egy szép rózsavirág” kezdetű karácsonyi népének. A betlehemezés résztvevői azon flügyermekek illetve cseperedő legények közül verbuválódnak, akik a következő évben konfirmálnak vagyis nagykorúvá válnak a református egyházban.

A szekely Sövidéken – Maroszáék és Udvarhelyszék határán – századunk közepéig betlehemeztek Atyhában, Parajdon és Szovátán. Jobbára felnőtt férfiak jártak, katolikusok és reformátusok együtt. Azóta mindegyik helységben betiltották vagy szervezők híján magától megszűnt. A Szovátáról a szomszédos Illyésmezőbe házasságot kötő György legénykorában tanulta meg a betlehemes játékot és őrizte fél évszázadig fejében és lelkében, félig-meddig írástudatlan erdőlő munkásemberként nem vethette papírra. A 89-es választások óta megkínította falubelijeinek, rokonainak és újból elindultak betlehemezni.

A felújított betlehemes játéknak tíz szereplője van: a Bekérező, a Király, a Katona, József, Mária, két Angyal és a három pásztor: Jakab, Morgondi, Vén Karácson. A játékot felnőtt férfiak és legények adják elő, akárcsak a betlehemezés hagyományozódó korszakában. Oltyán György csak az angyalok és Mária szerepét

bízta leánygyermekre, illetve leányra. Az illyésmezeiek 1992-es előadásában a betlehemes játékok erdélyi típusának szövege le rövidült, de a legfontosabb mozzanatok megmaradtak; bekérezés-beköszönés, József és Mária szálláskeresése a Királynál, a betlehemi mezőn alvó pásztorokat felébresztik az angyalok, a pásztorok köszöntik a kisdédet, ajándékot adnak, elköszönés és áldáskérés a háziakra. A humor, a komikum hordozói a pásztorok. Karácsonyi népénekekben jóval gazdagabb a nyárádmenti változatnál.

Maroszáék mindhárom vidékén – a maroszáéki Mezőségen, a Nyárádmentén és a Kis-Küküllő felső völgyének falvaiban – kántálnak, énekes köszöntővel járnak Karácsonykor. Ünnep szombatján délután-estefelé indulnak a gyermekcsapatok, este a legények és a felnőtt férfiak. A gyermekek a rokonokat, szomszédokat keresik fel, a legények a leányos házakat. Napjainkban a felnőtt férfiak az egyház, a presbitérium irányításával kántálnak és a pénzbeli adományokat az egyház javára fordítják. Újabban a fiatalok, 18–20 éves lányok, fiúk együtt járnak énekelni egymáshoz, és a „baráti körhöz”. Néhány évtizeddel ezelőtt énekléstől zengtek Karácsony este a maroszáéki falvak, néhány faluban – például Mezősámszondon, Mezőmadarason, Mezőfelében, Szabédon, Kölpényben, Teremiújfaluban napjainkban is változatos formákban kántálnak. Sámszondon a szokást „kalindálásnak”, a Nyárád- és a Kis-Küküllő mente közötti falvakban (Szövérd, Gyulakuta, Bala-vásár, Kelemenfelke) hajnalozásnak nevezik. Karácsony másodnapján a gyermekek járnak ünnepet köszönteni, „rigmust mondani”, a cigányok pedig „tisztelegni”. A kántálók napjainkban többnyire a használatos egyházi énekeskönyvek valamelyik karácsonyi énekét éneklék, kizárólagosan vannak az egykor jellegzetes, nemzedékről-nemzedékre hagyományozódó népénekek, mint amilyen például az „Elindult Mária Betlehem városba” (Szálláskeresés a gazdag kovácsnál) kezdetű, Teremiújfaluban a gyermekek, Szabédon a magyar ajkú cigányok által megőrzött epikus ének.

Barabás László

A karácsonyi ünnepkör másik énekes köszöntő szokása az „istvánózás” illetve „jánosozás” (dec. 26 illetve 27-én). Az István-köszöntés, istvánolás szokása a bibliai István vértanú hajdani kultuszát, a Szent István pohara néven emlegetett szentelményt idézi. Korunkra a szakrális mozzanatok jórészt kihullottak belőle, de névnapköszöntő szokásként Erdély több vidékén gyakorolták (Mezőség, Kalotaszeg, Székelyföld, Dél-Erdély). Maroszáék jellegzetesen istvánózó vidék, alig volt olyan faluja, ahol valamilyen formában ne élt volna a szokás.

A Felső-Nyárádmente, szűkebben a Bekecsalja egyik végfalujában, Nyárádselyében az istvánózás napjainkban is a közösség kiemelkedő, várvárt eseménye. Szervezetten, csoportosan itt a legények istvánóznak. Az első csapatot a katonaság előtti fiúk, a „kicsik” alkotják, a másodikat a berukkoló „nagyok”, a harmadikat a leszerelték, az „öregek”. Karácsony másodnapjára virradó éjszaka mindhárom csapat végigjárja a falut, de úgy, hogy ne találkozzanak. Felköszöntenek minden Istvánt és minden leányt illetve leányos házat. Karácsony előtt hetekkel a „tanító bácsival” – egy hagyományismerő és jóhangú pásztozemberrel – tanulni kezdik az istvánózó énekeket és köszöntőverseket. Ezek többsége a diákköltéssel mutat rokonságot, kántori-tanítói szerzemény lehet, de van közöttük folklorizálódott Petőfi vers is (Éj van...). A legjobb hangú legény kezdi az éneket, ő az énekevező. A leányos háznál az a legény mondja a köszöntőt, aki „oda” udvarol. Az Istvánok borral, a leányok virágbokrétaival viszozzák a felköszöntést. Reggelre a legények sapkája és melle tele virágbokrétaival. Az istvánózás elmaradhatatlan mozzanata a pohárköszöntő. Elhangzik több is egy-egy háznál, áldáskéréssel, jókívánsággal és mindenik után inni kell, de reggelre nem szabad megittasodni. A falu nyilvánossága megköveteli az ellenőrzést a szokásrend betartását. Istvánózás után a legények csapatostul a templomba mennek, felekezete szerint ki a reformátusba, ki a római katolikusba.

Hasonlóképpen a legények szokása a „tüzeskerék engedése”, gurítása a Kis-Küküllő mente falvaiban. Erdélyben különböző nap-tári ünnepeken és jeles napokon – óesztendő estéjén, farsang végén, húsvétkor – a szászok és a románok is szoktak szalmával betekert égő kereket legurítani a faluszéli dombokról. Az egykori

napkultusz lehetséges elemeként, rítuscselekvésként is értelmezhető őszentői tűzeskerék engedés Szászcsávason legénypróbává alakult. Régebben csak egy kereket engedtek éjfélkor, mostanában már délutántól kezdve engednek egyet-egyét, de az éjfél a legnagyobb. Melyik csapatnak sikerül a legszebben égő kereket legurítani, ki engedje az éjfél kerekét, amely összeköti az őszentőt az újjal? Ez a legénypróba tétje.

Marosvásárhelyen és a környéki falvakban újra virradó éjszaka „aranyos vizet” merítettek a kutakból, Szászrégen környékén és a Kis-Küküllő menti falvakban a gyermekek izgalommal várták, hogy mit hozott az aranyos csitkó. A karácsonyfa megjelenése előtt az aranyos csitkó nyerített hajnalok hajnalán a gyermekes házak tornácában és a szobába szórta ajándékait. Az aprószentekelő, mustármagkérő gyermekek is kaphattak ajándékot, diót, almát, pár szem cukorkát –, a hátuljukra a vesszőből is, hogy nőjenek nagyra. December 28-ikának, aprószentek napjának ismert féldramatikus szokása az aprószentekelés. Az egyházi liturgia szerint emléknapi; a Krisztusért mártírhaltalt halt betlehemi kisderek szenvedéseit jelképezi. A vesszőzés, korbácsolás viszont egészség és termékenységvárás és tisztító rítusok emléke. Néprajzi tájainkon arra is találunk példát, hogy a vesszővel házról-házra járó aprószentekelő gyermekek vesszőzik meg a háziakat, de gyakoribb az, hogy a háziak kezében van a vessző. A Nyárádmentén a gyermekek mustármagot kérni járnak. Ezt a változatot a mustármagról szóló evangéliumi példázat ihlette, amely szintén összefüggésben áll a gyermekek növekedésével. A Mezőség széli falvakban a nagyobb gyűgyermek, cseperedő legények az utcákon végigszaladva őszentő éjszakáján ostorokkal csattogtattak, kolompokkal csengettek, nagy zajt csaptak: szimbolikus minden gazda házához egy-egy ökor vagy tehéncsordát hajtottak, hogy semmibe se szűkölködjének az új évben. A Kis-Küküllő mente falvaiban közösségek elbúcsúztatták eltemették az őszentőt és köszöntötték az újat. Csókfalván erre az alkalomra elkészítik a falu verses krónikáját az évben történt esemé-

szolgáltak. A fonók, fonóházak, kórusok már tél elején összeálltak és elkezdtek a munkát. A karácsonyi-újévi ünnepeken szünetet tartottak, majd következett a „régenvárt” farsáng. Ekkor a legnépesebb, legszínesebb, leghangosabb a fonó színpada. A székegy és ezen belül a maroszéki fonókra különösen érvényes volt ez.

Időrendben haladva egy-egy este „jelenetein”, kezdődött a hamarabb összeült leányok szerelmi jósló cselekményeivel és játékaival, folytatódott a leányok olyan ügyességi játékaival, melyeket a legények szeme előtt nem játszottak volna. A legények megérkezése és bizonyos idejű munka után kezdődött az ő virtuskodó, egymást beugrató játékok, majd következett az este csúcspontja, amikor közösen játszottak, s ebből legtöbbször nem hiányzott a párválasztó játék. A menyecskek, asszonyok fonóját a munka töltötte ki, de ezekben is sor került énekekre, táncra, asszonyi mulatságra.

A fonójátékoknál még szorosabban kapcsolódik a farsanghoz a maszkos alakoskodás. Ez a tipikus farsangi színjátás. Ennek Maroszéken többféle népi megnevezése van; nyugati-mezőszégi részén „fársángolás”, a keleti-szekelyes részében „maszkurázás”, valamint ezek alakváltozatai (farsángolás, maszkurázás, maszkázás). A maroszéki Küküllőmenté alsó vidékén (Gyulakuta és környéke) elterjedt a „betyarkázás”, a Vécke patak mentén pedig a „bakusozás” megnevezés. Mind a maszkurák, mind a fársángok lehetnek szépek és csúfok, általános a „szép farsáng, csúf farsáng” megkülönböztetés a farsángoló vidékeken. Szépek a szépen, különösen díszesen öltözöttek és akik szépen viselkednek; csúfok az ijesztő, félelmet keltő figurák és a rongyos, szedett-vedett ruhába öltözöttek. A játék típusát is meghatározta az, hogy valakik szép farsángnak öltöztek-e vagy ijesztő, kacagást kiváltó alaknak.

A ház előtt, az ablak alatt megszólal a csengő, pattog az ostor, koppan a bot, és a fonóbeliek tudják; fársángok érkeztek. Ettől a pillanattól kezdve játékházzá válik a fonó. Fialat vagy meglelt férfi lép be és tisztességtudó hangon kér szállást „valami idegen népeknek”, akik az utazásban elfáradtak, megpihenének, megmelegednének, állataik is lennének stb. A „bekéreztetés” elmaradhatatlan. A bentiek beleegyezése után jöhetnek a maszkurák: a „kicsibubás asszony”, a „cigány” és „vásáros”, a „doktor” és „cipőpuccoló”, a „betyárok”, a „lakodalmások”, a „halottsíratást parodizáló”, jöhet a „kéményseprő”, az „ördög” és a halál, jöhetnek az állatmaszkos figurák: a kecske, a bika, a ló, a medve; beszélhet az úrfi és kisasszony és sokféle más szálláskereső. „Előadásuk” az egyszemélyes pantomimjátéktól a többszemélyes énekestáncos és párbeszéd megjelöltésig terjedhet. Leggyakrabban az öltözet, az álruha, a maszk „beszél”, mert a maszkurának nem szabad megszólalni. A tét az: úgy mozogjanak, viselkedjenek, táncoljanak, hogy ne ismerjenek rájuk. A fonóbeliek viszont mindent elkövethetnek, hogy felismerjék őket. Ez a kettősség biztosítja egy-egy jelenet sikerét. A szöveges játékok általában parodisztikus, bohózat jellegűek és sok improvizációra, a fonóbeliek közreműködésére nyújtanak lehetőséget. Maroszéken igen népszerűek az emberi élet fordulói (terhes vagy kicsi bubás asszony, gyermekének kéregető cigány, szerelmespár, vőlegény és menyasszony, lakodalmak, halottsíratás) megjelenítő tréfás-parodisztikus illetve groteszk-erotikus farsangi játékok. A játék során ezekben beleszövik a közösség véleményét, ítéletét is a faluban megtörtént „esetekről”.

Az öltözetes csapat egy-egy este végigjárta a falu összes fonóit. Sokszor egy-egy fonó népe kerekedett fel maszkuraként és látogatta meg a szomszéd összejövetelt. Ezeket a szobai, fonóbeli játékokat a farsangon végig, többször előadhatták. Gazdag játékrepertoárú és játékoskedvű falunak ismertem meg a Nyárádmentén Szentlászlót, Szentgericét, Szentháromságot, Teremi-újfalut; a maroszéki Mezőség Panitot, Kőlpényt, Sámsondot, Mezőféléit, Szabédót; a Kis-Küküllő mentén Gyulakutát, Kelemen-telkét, Kibédet, Székelyszállást, Pipét és még sorolhatnám.

A farsang utolsó napjain – a „farsang farkán” – az utcai, felvonulásszerű szokásjátékok gyakorolnak. Ezek a farsang végének dramatikus kifejezői és egyszer kerülhet sor rájuk egy őszentőben. A farsangvégi játékok igen összetettek: megjeleníthetik a nászt, a szimbolikus lakodalmat (Sámson, Kőlpény, Kibéd) vagy a lakodalmak paródiáját (Mezőfele, Pipe, Beresztelke); eltemethetik a farsangot (Görgényüvegcsúr, Székelyszállás, Sóvidék). A „farsangvégi” szimbolikus vagy tréfás „lakodalmak” és a „farsangtemetés” két tipikus szokásjátéka az erdélyi magyarságnak és közelebből a szekelységnek. Színjátékszerű, látványos formákat többfelé felújították. Közelebbi vidékeinken, így a Nyárádmentén

KARÁCSONYTÓL PÜNKÖSDIG

nyekkel. Csókfalván, a szomszédos Székelyszentistvánon és Atosfalván a legények aprószentek-napi felköszöntő menetét, maszkos alakoskodás, az ún. „gircsók” kísérték.

Farsang idején

Farsang szavunk osztrák-bajor jövevényszó és eredetileg a bűjtőt megelőző éjszakát jelölte, majd jelentése kiterjedt az egész ünnepi periódusra. A farsang a magyar néphagyományban a karácsonyi-újévi ünnepkör és a húsvéti ünnepkör közötti télközépi időszak. Vízkeresztől (január 6) Hamvazószerdáig, a bűjt kezdeteig tart. A másik két ünnepkörhöz viszonyítva ez az időszak és ünnepkör „pogány” illetve profán jellegű. A farsangi hagyományok, szokások egyik rétege nyugatról terjedt el tájainkon – erre utal a farsang mellett az olasz eredetű maskara, maszкура és kárnevál szavunk is –, de a farsangi hagyományoknak a bűjtet utaló vonatkozásoknál sokkal régebbi, évezredek európai szokásokban gyökerező elemei vannak. A közelmúltig a farsang a fiatal párok egybekelésének szerencsés, sőt kötelező ideje is volt, ekkor tartották egész évben a legtöbb lakodalmat. A farsangon végig, de különösen az utolsó napjaiban fellazultak a falusi és városi kisközösségek szigorú, merev szabályai vagy éppenséggel a visszajukra fordultak. „Felfordult világ” jött létre, a játék és a szabadság világa. Ez a középkorból átvett idő- és világszemlélet az alapja sok máig élő farsangi szokásnak, hagyománynak. A magyar népi farsang valóságos gyűjtőmedencéje a dramatikus népszokásoknak és népi színjátékoknak.

E télközépi periódus a falu hagyományos életrendjében a pihenés és szórakozás rövid időszaka is volt, a mezei munkák téli szünete. A társas házimunkák és összejövetel, a fonók, tollfosztók ideje. Ezek sajátos népi intézményként működtek, könnyebbé tették az unalmas munkát és alkalmat teremtettek a szórakozásra, a fiataloknak a párválasztásra. A fonók és egyéb társas összejövetel, a népi színjátékok keretében, „színpadként” is

vénleány- és vénlegénycsúfolással, „csutakhúzással” fejeződött be a „farsangi bál” és vele együtt az egész farsangi ünnepkör. Szentgericén a legények csapata a farsangon meg nem nősült „vénlegényeket” csutak, tuskó elé fogta és ezt végig kellett húzzák az egész falun. A csutakhúzó menet megállt a pártában maradt vénleányoknál, megdöngögték a kaput és csúfolódó mondókat kiabáltak. Az egykor büntető szokás tréfás játékká vált, majd kopott a hagyományból.

A farsang és a böjt vetélkedése a magyar népszokásokban sokfelé *Konc király* és *Cibere vajda* megszemélyesített küzdelmeként maradt fenn. Marosszéken ezt a vetélkedést egyrészt bábuokkal jelenítették meg, másrészt a szájhagyomány őrizte meg az emléket. Harmath Lujza múlt század végi leírása szerint Nyárádmentén év elején, Vízkeresztkor két papírkoronával ékesített szalmabábút készítettek: „Csont királyt” és „Cibere vajdát”. A két bábút mind farsang kezdetekor, mind a végén összeverekedteték; az első alkalommal Csont király, másodsor, húshagyókor Cibere vajda győzött. A Kis-Küküllő mentén és mellékvölgyeinek református falvaiban (Nagykond, Székelyszentiván, Kibéd, Geges, Abod) a két szimbolikus alak verekedésének maradványai, nyomai köré szerveződött színjátékszerű szokás. Hamvazószerdán reggel kürtöskalácsot, pánkót, süteményt aggatnak az ajtó előtti fák ágaira a gyermekes szülők. Az ébredő gyermekeknek előadják „Sódar”, „Mihály” és „Cibere Domokos” (Kibéd) „verekedését”, de a nagy küzdelemből csak „Sódar vajda csonka kardja” (a farsangi kürtöskalács, kifli, sütemények) maradt meg.

Húsvét

Határkerülés, fenyőágazás és öntözés a Nyárádmentén

A húsvéti ünnepkör sok eleme, szimbolikus tartalmú mozzanata egyházi eredetű, egyházi jellegű rítusból vált népszokássá. Húsvéti népszokásaink jórésze a feltámadáshoz, az élet újjászületéséhez, a tavaszhoz kapcsolódik. „A húsvéti határkerülés” középkori, liturgikus eredetű szokása a magyarságnak, amely évszázadunkra csak a peremterületeken maradt fenn. Erdélyben katolikusok és protestánsok egyaránt gyakorolták. „A nagyheti határkerülés már a középkorban egyházi szokás volt és arra szolgált, hogy a szántóföldek mágikus körüljárásával a zsendülő vetést védjék a feltámadás ünnepe körüli időben.” (Dömötör Tekla). Az európai népek körében ismert rítus, hogy egy bizonyos területet vagy vetést mágikus körrel, körüljárással védenek meg a pusztítástól, csapástól, zárnak el a gonosztól. Ennek a képzetnek a kereszténység előtti korba nyúlnak a gyökerei. Nagyműltű rituális szokásról van szó tehát, de nem szabad elfeledkeznünk arról, amiért Marót Károly int egyik tanulmányában; bármennyire is múltat, hagyományt emlegetünk a rítusokkal, szokásokkal kapcsolatban, a jelenben élnek, egyéni és közösségi szükséglet hozza létre azokat és a jövőt kívánják előrevetíteni. A népszokás mindig közösségre és egyénre szabott; jelenidejű és jövőbenező.

A nyárádmenti határkerülés évszázadok egymásra tevődött emlékeit őrzi. Különböző korú és funkciójú szokáselemek láncolatának nevezhetnők. A Felső-Nyárádmente katolikus falvaiban (a Szentföldön, Mikházán, Köszvényesen, Nyárádremetén, Deményházán) az elmúlt évtizedekben is ugyanúgy jártak kihagyásokkal határkerülni, mint száz évvel ezelőtt a Székelyföld katolikus vidékein. Egy-egy idősebb ember vezetésével húsvét első napjának hajnalán zászlókkal, feszülettel a határra vonulnak, megkerülik a vetéseket. Énekelnek, áldást kérnek, jó termésért, bőségért imádkoznak. Útközben nyírfaágakat vágnak, hazahozzák és a kapukra szegeznek. Köszvényesen, Deményházán a határkerüléskor avatják fel az újoncokat, vagyis azokat a fiatalokat, akik először mennek határkerülni és a fiatal menyecskéket. Nyírfavesszővel a hátuljukra vernek. „Egészséggel viseljétek” – mondják. Nyárádremetén az egyházi processzióként megélt határkerülést a kommunista hatalom sem tudta betiltani, minden évben megtartották a határbeli körmenetet. Az 1990 óta eltelt években kiterjedtebbé, jelentésbeli gazdagodásának, a résztvevők megfiatalodásának lehetünk tanúi. Erre a napra hazajönnek a faluból eltávozottak nemzedékei, hogy az otthoniakkal közösségben ünnepeljenek.

A Közép-Nyárádmente református és unitárius falvaiban (Nyárádszeredében, Bedében, Andrásfalván, Jobbágyfalván, Nyárádgálfalván, Szentháromságon, Nyárádszentlászlón stb.) és Kis-Küküllő havadi mellékvölgyében (Vadasd, Havad, Rigmány) nem egyházi processzióként kerültek meg a falu határát húsvét hajna-

lán. A határkerülő menetben csak férfiak és legények vettek részt. Az esemény levezetésére tisztségviselőket választottak: királyt, ítélőbíró, csapómestert, oldalvédőket és sereghajtókat. Királynak általában idős, tekintélyes embert választottak, maguk fölé emelték és háromszor kiáltották: Királyt emelünk, / Papot szentelünk, / Adj uram áldást, / Bort, búzát, török-búzákat (Bede). A király a többi tisztségviselővel együtt szabályokat, törvényeket állapított meg a megszólításra, a viselkedésre és ezeket senkinek sem volt szabad áthágnia. Aki hibázott, annak „megcsapás” járt. A király parancsolt, az ítélőbíró ítélte, a csapómester csapott a hibázó hátulsó felére. A legtöbb megcsapást a fiatal legényeknek kellett elszenvedniük, akik először vettek részt a határkerülésben. Őket előre küldték, hogy keressék meg a falu határait jelző halmokat, a határhompokat és ott tüzet gyújtsanak. A menet ellenőrizte, jó helyre rakták-e a tüzet és mindenféle kifogást emeltek; foglaltak a szomszéd falu határából vagy a sajátjukat csonkították meg. Az oldalvédők megragadták a suhancokat és kezüknél-lábuknál fogva odaverték farukat a határhompokhoz, miközben többször kiáltották: „Emlékezzél, hogy itt van a határ”.

A hármass határhompoknál több falu határkerülő menete találtkozott (például Nagyadorján, Szentháromság és Vadasd határkerülői a Harmadvölgy tetején). Amelyik csapat előbb ért oda, megtehetette, hogy – tréfásan – elfoglalta a határhompot. Ekkor határvitatkozás, szópárbaj kezdődött. Ez a „játékszerűség” (ahogy egyik beszélgetőtársam, adatközlőm nevezte) akkor sikerült jól, amikor a szomszéd falvak legutódalékosabb öregjei mérték össze furfangbeli képességüket.

Ezekben a falvakban egy középkori európai jogszokás, a megcsapás épült a határkerülésbe. Jogi gyakorlat volt, hogy birtokadományozáskor vagy örökléskor a birtok határait ilymódon rögzítették az emlékezetben. Határkijárást, a határjelek megújítását pereskedések alkalmával is elrendelheték, de évente, általában húsvétkor végigjárták a falu határait, megújították a jeleket és a fiatalok emlékezetébe vették azok hollétét. E régi jogszokás helyi alakulását, népszokássá válását bizonyítja az egykori széki székeli közigazgatási vezetők évenkénti választása a határkerülés ceremóniájának levezetésére, mintegy a törvényes határkijárást utánozva.

A faluközösség nemcsak a határok pontos ismeretét nyújtotta át a felnövő nemzedéknek, hanem a termőföld megbecsülését, a munka- és rendszertudatot, az összetartozás érzését is. A határkerülésben a fiataloknak kötelezően részt kellett venni, próbákat kellett kiállni. A megcsapásos felavatásnak nemcsak birtokjogi, hanem sokkal szélesebb társadalmi jelentősége is volt: a felavatott fiatalok megkezdheték a legényéletet. Ugyanígy szerepe volt Gyulakután és környékén a „tavaszi csorgóújításnak” is.

A határkerülésnek ez a formája a legtöbb faluban az ötvenes-hatvanas években megszűnt. A tulajdonképpeni határkerülés megszűnése nem jelentette az egész szokáskör elhagyását. Közfunkcióját a „fenyőágazás” (virágkozás), az „öntözés és hajnalozás” viszi tovább. A fenyőágazást és öntözést a besorozott legények szervezik, a szokásnak évenkénti életbe lépésével ők a közösségi ünnep ceremóniamesterei. Régebben a határkerülés után, napjainkban húsvét szombatján éjszaka a kapukra szegeztek az előkészített fenyőágakat. Falvanként változik, hogy melyik házra milyen ág kerül. Szentháromságon például a leányos házakhoz tetőágot (fenyőcsúcsot) tesznek, ahol nincs leány, oda oldalágot. A legény külön is ajándékozhat szalagokkal díszített fenyőt a szeretőjének. Fenyőágakkal díszítik a középületeket, templomokat, még a malmot is. A zöld ágak szimbolikája azt sugallja, hogy az egész teremtett világ részese a húsvéti feltámadásnak, újjászületésnek. És mindenki a közösség tagja, mindenkinek kijár a köszöntés. Az értékrendben legelsők a leányok, övük a legdíszesebb, legnagyobb fenyőág.

Az öntöző, hajnalozó menet zeneszóval házról-házra jár. Régebb húsvét másod napján hajnalban indultak, az elmúlt évtizedekben (amikor húsvét hétfője nem lehetett munkaszüneti nap) már ünnep első napján megkezdtek. Rigmussal köszöntik és megöntözik a háziakat, megtáncoltatják a leányokat és asszonyokat. Régente sajtárból locsoltak vizet, napjainkban egyénileg, külön öntöznek. A háziaktól adományokat gyűjtenek: tojást, szalonnát, kalácsot, bort és pénzt. A természetbeni adományokból este közös mulatságot (rántottázást) rendeznek, a pénzből fedezik a kiadásokat.

Ebből az ünnepi, felkőszöntő szokásból sem hiányoznak a színjátékszerű, sőt, komikus mozzanatok. A menetnek minden faluban állandó szereplője egy álarcos figura, némelyikben több is.

A neve: „hamubotos”, „hamubutykás, kardos, kókós, húsvéti bold.” Öltözete fehér ing, fehér alsónadrág, papundekliből vágott, festett álarc, két oldalán szalagokkal. Derékszíján kolomp lóg, kezében rúdra kötött hamus tarisznyát vagy kardot tart. Ő vezeti a hajnalozó-öntöző menetet, vigyáz a rendre, kinyitja a kapukat. Futkorászik, ijesztget, elkergeti a bámészkodó gyermekeket. A lemaradó legényeket visszarendeli a sorba. A hamubottal minden rendetlenkedőt megcsaphat, a kardos még a piros fakardját is használhatja. Őt viszont elakaszthatják, leönthetik vízzel, mindenfelének csúfolhatják. A legfontosabb az, hogy minél több legyen a nevetnivaló. A hamubotosok mostanában megszűntek, dekoratív figurává, a felköszöntő szokás élő kellékévé váltak.

Rigmányban csak azok a férfiak és legények vehetnek részt a csoportos öntözésben – itt „kantálásnak” nevezik –, akiket néhány botütéssel, megcsapással úgymond „felszentelnek”. A kantáló menetben ugyanazok a szabályok érvényesek, mint az egykori határkerülő menetben. Míg a házak előtt, az udvaron a felköszöntés és adománygyűjtés ismétlődő szertartása folyik, az utcán a botolás spontán színjátéka zajlik. Az utolsó háznál összeszedik a botoló pálcákat és elteszik jövőre. A kantálás folytatásaként templomba mennek, majd várja őket az adományokból készült hatalmas rántotta, a közösségi lakoma és este a „húsvéti bál”.

Pünkösöd

Pünkösdi király, királynézés, virágozás

A többi nagy egyházi ünnephez hasonlóan Pünkösöd is magához vonzotta a különböző eredetű és korú népszokásokat. Ezek közül az európai népek körében legrégebbnek a „pünkösdi királyság” tűnik. A magyar pünkösdi királyt ügyességi játékok, főleg lövőverseny során választották. Az a legény lett a király, aki a legügyesebbnek, legerősebbnek bizonyult. A múlt században Erdélyben még sokfelé választottak pünkösdi királyt.

A múlt század végére a királyválasztás szokása megszűnt, illetve a gyermekek körében élt tovább. Harmath Lujza száz évvel ezelőtti leírásából tudjuk, hogy a Nyárádmentén gyermekek választottak maguk közül pünkösdi királyt. Az ünnep három napján ő vezette a játékokat. Pünkösöd elmúltával a királysága is véget ért. „Uralkodása” mégsem volt hiábavaló, mert rendszerint a pünkösdi királyból lett a legénybíró, aki egy évig vezette a legénysereget. A legénybíró katonaviselt, erős, értelmes és csinos legény. Hatalmának jelvénye a kezében hordozott bojtos pálca. Ő rendezte a táncokat és egyéb mulatságokat, a fiatalság minden megmozdulását, ezért „igen fontos személyiség” (volt) a székely falvakban.

A pünkösdi királyságnál sokkal szívesebben bizonyult a „pünkösdi királynézés” (királynézés) szokása. Egyik első említése Csíkból származik. Csíkközön 1692. évi egyházközségi határozat tiltja a sátoros ünnepeken való táncolást és „királynéasszony ültetést”. A XVIII. századi történeti források arról írnak, hogy a falvak leányai és legényei királynét és királyt választanak, s azokat kísérvé a fiatalság Pünkösöd ünnepén végigjárja az utcákat.

A pünkösdi királynézés századunkra a Dunántúlon és a Székelyföldön maradt fenn, szórvaosan. A Marosköz és Udvarhelyszék határán fekvő Siklódon a pünkösdi szokásjáték neve: „királynézés”. Az ötvenes-hatvanas évekig a falu teljes fiatalsága részt vett benne. Egy-két emberöltővel ezelőtt a nagyleányok és nagylegények is királynéztak, utóbb csak a fiatalabb korcsoportok, illetve a gyermekek. Minden falurészből indult egy-egy királynéző menet. A leányok egyik kisebb társukat királynénak tették, ő vezette a menetet. Fejét virágkoszorú díszítette. A nagyobbak köhímes abroszokból alakított zászlót vittek. Ők a zászlótartók. A királynékat és a zászlótartókat elől-hátul és kétoldalt legények hada kísérte. Az ő dolguk az volt, hogy védjék a királynékat, mert a felnőttek, tréfából, játékosan megpróbálták ellopni őket.

A királynéző menet katonás rendben bejárta a falut, majd a mezőre tartott. Egy forrás mellé letelepedtek, virágot szedtek, énekeltek, táncoltak. Estefelé hazatértek. Egyik tágas csűrben a szülők akkorra már megterítették az asztalt, amelyről nem hiányozhatott a „peremes” (prémes: ünnepi kalácsféle a Székelyföldön) és a zsemlekása. A közös étkezés után kezdődött a hagyományos „pünkösdi tánc”, külön a nagyoknak és külön a „kicsideknek”. Ének vagy hegedűszóra táncoltak a gyermekek. A nyolcéves gyermekeket már küldték, hogy táncoljanak. Az 1950-es évektől csak a kisebb leánykák királynéztak, majd a szokás az 1970-es években, a gyermekek elfogyásával szórványossá vált. Figyelemre méltó azonban, hogy az 1998-as pünkösdi falutalálkozó

alkalmával értelmiségi kezdeményezésre felújították és mind a Siklódon élő, mind az onnan elszármazott szülők gyermekei nagy örömmel vettek részt benne.

A pünkösdi királynézés szokása a Siklódal szomszédos sóvidéki falvakban napjainkban is kedvelt dramatikus szokásjáték. A játék neve ezekben a falvakban: „hesspávázás”. A pünkösdi ének kezdősora – Hess páva, Hess páva! – vált a szokásjáték nevévé. Alsósófalván és Parajdon napjainkban is indulnak falufeljáró, adománygyűjtő útjukra a Hesspávázó csapatok. Az idősebbek emlékezete szerint századunk elején Fesősófalván és Szovátán is Hesspávázak. A Hesspávázó csapat a korareggeni órákban indul és énekelve bejárja az egész falut. A menet élén a „király” halad, bal oldalán a királyné, utánuk két sorban a zászlósok. Mindkét faluban ugyanarra a dallamra kevés eltéréssel ugyanazt a szöveget énekeltek és éneklük manapság is. A Hesspávázás során elhangzó népdalokat, illetve párosító énekeket a Sóvidékkel érintkező néprajzi vidékeken olyan jeles népzene kutatók jegyezték le a század elején mint Vikár Béla és Kodály Zoltán. Bartók Bélának annyira megtetszett a „pávanóta”, hogy dallamát egyik zongoraművében feldolgozta. Ezeket az énekeket a Sóvidéken a Hesspávázás szokása őrizte meg, máskor nem éneklük. A Hesspávázók énekének hallatára minden háznál kinyitnak az ablakok és kapuk. A felnőttek az utcára tódulnak, magukhoz intik a királyt és átadják adományukat. Ez pénzt jelent, 100-200 vagy 500 lejt (1994-ben). Rövid pihenőkkel megszakítva a gyermekek több órán át énekelnek.

A kilencvenes években a Hesspávázás mindkét faluba reneszánszát éli. Iskolai osztályonként, baráti köröként öt-hat, sőt még több csapat is indul. Régebb egy-egy korcsoport két-három évben Hesspávázhatott – kilenc-tizenkét éves korukban –, a nagyobb leánykák már szígyen volt „az utcát róni”. Ez a korosztálybeli rend napjainkban felbomlóban van; óvodás csapatok is járnak Hesspávázni. A pünkösdi népszokás életkori görbéje a nagyleányok korosztályától az óvodásokig ereszkedik.

A magyar néprajzi tájakon sokféle Pünkösdkor szokásos a „májusfa állítása”, és a leányok kapujának virágokkal díszítése. Ez utóbbi a „pünkösdi virágozás”, melyet a marosközi Mezőség több falujában napjainkban is gyakorolnak.

E vidék falvaiban a pünkösdi virágozásnak – akárcsak a húsvéti fenyőágazásnak a Nyárádmente és a Kis-Küküllő mente falvaiban – egész rendszere alakult ki. A „pünkösdi virág”, koszorú, korona” vagy „bolthajtás” a szerelmi ajándékok közé tartozik. Szabédon, Bergenyében, Csitszentivánon annak a leánynak virágozta ki a kapuját a legény, akinek udvarol, akit nemsokára feleségül vesz. A legények az erdőből fenyőágakat vagy más, kizöldült ágakat hoznak s azokat bolthajtásszerűen a leányok kapujára erősítik. Az ágakat virágfüzékkel, csokrokkal díszítik. Egy-egy szép bolthajtáson fél éjszakán át dolgoznak, majd vigyáznak, hogy a vetélytársak el ne lopják, meg ne rongálják. A fiatalabb legények, suhancok, virágcsokrokkal járják az utcákat és kopogtatnak annak a lánynak az ablakán, akinek egy-egy csokrot szólnak. A leány a virágért csókkal fizet. Reggel csak azok az idős asszonyok bosszankodnak, akik észreveszik, hogy virágoskertjükből eltűntek a bazsarózsák.

Panitban nemcsak a férjhezmenő nagyleányok kapuját virágozzák ki, hanem a serdülőket is. Azok kaphatnak először koszorút, koronát, akik abban az évben konfirmáltak. Néhány évtizeddel ezelőtt a szokás intenzívebben élt: minden leány kapott pünkösdkor virágot, bolthajtást. Napjainkban falvanként csak néhány leányt virágozzák ki a kapuját. A legutóbbi időkig szokásos volt a „virágozás fordítottja” is; a büszke, haragot tartó leánynak, boszszúból, csúfságból – kukoricaszárakat, zsúpokat állítottak a kapujához. Hamar el kellett azokat tüntetni, de úgyis híre ment a faluban. És arra is ébredhetett a leányos gazda ünnep reggelén, hogy a „kaput ellopták”, a harmadik szomszédba vitték. Az apa bosszankodhat, bár nem haragudhat sokáig a tréfáért, a házi leány pedig titokban örült, hogy a fiúk számon tartják. Számára e szimbolikus cselekvés már-már felér a kapu kivirágozásával.

Korunk elidegenedett embere sokszor értetlenül áll egy-egy közösség, csoport szokásai, hagyományai előtt, még ha ugyanahhoz a néphez, nemzethez is tartozik, mint a szokások gyakorlói. Érvényes ez a pünkösdi vagy akár a teljes marosközi szokásrendszerre is, amelynek a fentiekben csak néhány jellemző példáját sorakoztathattuk fel. De ne feledjük, a mai népszokások századok rítusait, képzeteit, szimbólumait őrzik. Másrészt azért maradhattak fenn, mert egy-egy népcsoport, kisközösség a saját kultúrájába olvasztotta. Értékrendjének, világképének, ízlésének

megfelelően átalakította, új jelentésekkel ruházta fel a szokásokat. Éppen ezért mindig volt élő, érvényes jelentésük és funkciójuk.

Pünkösdi népszokásaink az emberi élet legszebb idejéhez, a fiatalsághoz kapcsolódnak: fiatalos erőpróba, játékkedv, szerelem, párosítás, az emberi élet folytonossága fejeződik ki bennük, mint a legtöbb népszokásunkban.

Bibliográfia

*** 1993: Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez. Összeállította: Makkai Endre – Nagy Ödön. Szerkesztette: Barna Gábor. Magyar Népköltési Gyűjtemény XX. kötet. Budapest.

Bálint Sándor: Karácsony, húsvét, pünkösöd. 3. kiadás. Budapest, 1989

Barabás László: Tavasz határkerülése a Nyárádmentén és a Kis-Küküllő felső völgyében. In.: Népmismereti Dolgozatok 1980. Bukarest, 1980

1981: Hesspávázás és királynézés a Sóvidéken. In.: Népmismereti Dolgozatok. Bukarest.

1992: Farsangi lakodalmas játékok Marosszéken. Művelődés, 2. sz.

1994: Farsangi lakodalmas szokásjátékok Marosszéken. Művelődés, 2. sz.

Dömötör Tekla. 1979: Naptári ünnepek – népi színjátszás. Második kiadás. Budapest.

*** 1996: Erdélyi és partiumi farsangok. Szerkesztette Barabás László

Pozsony Ferenc – Zakariás Erzsébet. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4. Kolozsvár.

Harmath Lujza. 1899: Nyárádmenti székely népszokások. Ethnographia, X.

Marót Károly. 1940: Rítus és ünnep. Ethnographia, LI.

Nagy Olga. 1989: A törvény szorításában. Paraszti értékrend és magatartásformák. Budapest.

Nagy Ödön. 1980: Népszokások múltja és jövője Havodon. In.: Népmismereti Dolgozatok. Bukarest.

Orbán Balázs. 1970: A Székelyföld leírása... IV. Pest.

Pozsony Ferenc. 1997: Az erdélyi szászok jeles napi szokásai. Krónika Könyvek. Csíkszereda.

Ráduly János. 1987: Mikor a szolgának telik esztendeje. (A kibédi gazdai szolgák életéből). Bukarest.

Róheim Géza. 1990: Magyar néphit és népszokások. Reprint kiadás. Szeged.

Szilády Zoltán. 1930: A gircsózás. Ethnographia, XLI.

Újvári Zoltán. 1991: Farsangi népszokások. Debrecen.

CSÁNGÓ HIMNUSZ

Csángó magyar, csángó magyar,
Mivé lettél, csángó magyar.
Ágról szakadt madár vagy te,
Elvettette, elfeledve.

Egy pusztába telepedtél,
Melyet országnak neveztlél.
De se országod, se hazád,
Csak az Úristen gondol rád.

Idegen nyelv béborítja nyom,
Olasz papocskák nyakadon.
Nem tudsz énekelni, gyónni,
Anyád nyelvén imádkozni.

Én Istenem mi lesz velünk?
Gyermekeink, s mi elveszünk!
Melyet apáink öriztek,
Elpusztítják szép nyelvünket!

Halljuk, áll még Magyarország,
Úristenünk, te is megáldd!
Hogy rajtunk könyörüljenek,
Elveszni ne engedjenek.

Mert mi is magyarok vagyunk,
Még Ázsiából szakadtunk.
Úrisen, sorsunkon segíts,
Csángó magyart el ne veszítsd!

A csángók (helyesebben csak egy részük) eredete, annyi sok más népével azonosan, ma is tisztázatlan. Sokféle vélemény alakult ki az idők folyamán, bizonyossággal azonban egyik sem állítható. Legfeljebb a hajdani valóságot (jobbzan vagy gyengébben) megközelítő föltevés alakítható ki a tudományos ismeretek mai szintjén.

Ennek ellenére, mégha csupán a föltevések rendkívül bizonytalan talaján mozognak is az érdekelt tudományok, az egykori tényeket bár valamennyire megközelítő állásfoglalást mégiscsak ki lehet alakítani. Az magától értetődik, hogy a jövő ilyen irányú kutatásai tovább tökéletesítik és – nem is olyan lehetetlen: – tisztázzák majd a kérdésre vonatkozó történelmi, nyelvészeti, néprajzi ismereteinket. Ezek értelmében tehát a csángók eredetére vonatkozó kutatások egyik igencsak lényeges feladata lesz ez. Természetesen a legmesszebbmenő pártatlanság, elfogulatlanság, személyeskedés mellőzésének a szem előtt tartásával.

Immár mintegy két és fél évszázada foglalkoznak – elsősorban – nyelvészek, de néprajzosok, történészek és mások is ennek a Keleti-Kárpátok keleti lejtőitől a Szeret folyóig, sőt még azon is túl (a Dnyeszter folyóig!) terjedő területeken élt és ma már jóval kisebb területre összeszorultan élő, kétségtelenül magyar népcsoport: a csángók eredeztetésével.

Általában a csángó névből, azután a név értelmét kibogozni iparkodó magyarázatokkal kísérelték meg a csángók kilétét, hovátartozását meghatározni. Az igyekezetek sikertelensége nemcsak az adatok rendkívüli szegényessége idézte s idézi elő ma is.

A csángó szóval (és névvel) kapcsolatban kétségtelenül elenyésző számú adattal rendelkezünk. De tagadhatatlanul régóta létezik, és a bolgár (-török?) nyelvben való meglétét is feltétlenül figyelembe kell venni, mégha értelmezni nem is tudjuk még. Ebben a tekintetben kialakult találgatások szerinti jelentése: elcsángált (= elkóborolt), „csúnya” beszéd, cammogás, csengettyűvel való jelzés vagy akár (határőri feladatunkra utaló – s nem lehetetlen, ez a valószínűbb –, az országhatár felügyeletéhez fűződő kerülésre, kémlelésre, felderítésre vonatkozó) ör. A csángó szó egyébként már 1400-ban fölbukkan oklevélben. Ebből az adatból azonban, sajnos, nem derül ki: valójában személynévről van-e szó avagy népi hovátartozást jelöl-e.

Érthetően elsősorban magyar, ám német, finn és román kutatók igyekeztek tisztázni a származás ügyét. Voltak, akik a honfoglaláskor az etelközi utolsó „hazában” visszamaradtak utódainak nyilvánítják őket, mások az Erdélyben élt és az új, magyar uralom elől Moldvába átmenekült románoknak tartják. (Ez utóbbi „tétel” azonban semmiképp se tartható fenn, még akkor sem, ha mai – nyilvánvalón ősi jellegét megőrzött – magyar nyelv használatát a korábbi (ti. „erdélyi”) lakóhelyükön ért (erőszakos) magyar nyelvi hatásnak tulajdonítják is.) Ismét mások besenyő, kun vagy éppen mindkettőtől való származás eshetőségét vetették föl.

Mindenképpen igaznak mutat a háború végén sajnálatosan nyomorúságos körülmények közt fiatalon meghalt, reményteljes kutató, Mikecs László mások meg a maga kutatásaira alapozott vélekedése: a honfoglaláskor birtokba vett Erdély területéről más korán „visszatelepített” magyarok alkotják ezt a vitathatatlanul magyar töredéket.

Az általánosan csángónak nevezett népesség több csoportra osztható. Éspedig: (a kétségtelenül ősibbnek tekintendő) *modvai*, *a gyimesi*, *a hétfalusi*, a meglehetősen szétszóró néhány településben élő barcasági, a Déva környéki stb. csángókra.

A moldvai csángók

A moldvai (ősibb) csángók a középkor folyamán, a román kutatók néhányától is elismerten rengeteg magyar helynévvel bizonyítottan a Keleti-Kárpátok és a Szeret folyó közti dombos vidéken (eredetileg) egyetlen összefüggő, folyamatos településsávot-láncolatot alkottak. Egynéhány régi magyar helység a Szeret és a Prut közén terül el, ám akad a Dnyeszter jobb partján is magyar helység (Csöböröcsök (Cioburciu, Csoburcsi – Moldáv Köztársaság) és körülötte néhány falu. Talán nem érdemes itt megemlíteni ezt is: Luxemburgi Zsigmond magyar király (1387-1437) az egyre fenyegetőbb török-tatár ve-

szély ellen a magyar keleti védelmi vonalat a Dnyeszterig toltta ki; Hunyadi János ennek keretében megerősítette és magyar őrséggel látta el a napjainkban az Ukrán Köztársasághoz tartozó Akkermant (Dnyeszterfehérvár; Cetatea Albă; Akjerman, ma Bjelgorod Dnetrovszi) meg Kiliát (Chilia; Kilija), nemkülönben a romániai Brailát (Brăila).

A Moldvában élő (ősibb) csángók mára két nagyobb, a történelem viharai következtében egymástól szétvált csoportra: a Románvásár (Roman) és a Bákó (Bacău) környéki falvakra oszlanak. Nyelvészeti kutatások, de bizonyos régészeti – történelmi megfigyelések alapján igen valószínűnek mutat, hogy eredetileg – összefüggött településrendszerük ellenére – sem voltak azonos magyar származásúak. Őseik két különböző időszakban és más-más helyről települtek mára összeszorult lakóhelyeikre. Feladatuk a kora középkori Magyarország keleti határainak a Keleti-Kárpátok és a Szeret mente között való védelme, kelet felől támadó ellenség betöréseinek a kivédése vagy legalább az innen jövő támadások lendületének a csökkentése az ország határainak az itteni lehető teljes védelme s belsejének a várható pusztításoktól való minél nagyobb fokú mentesítése.

FERENCZI GÉZA

A CSÁNGÓK

Az erősen valószínűsíthető eredetföltevés értelmében a Románvásár környéki, északi (ősibb) csángó csoport Beszterce s a Mezőség északkeleti területein Erdély elfoglalása óta élt magyar lakosságnak a Keleti-Kárpátoktól keletre, a Szeretig terjedő tájakra királyi parancsra lezajló áttelepülése révén keletkezett. Ez természetesen az említett erdélyi vidéken használt (ősi) magyar nyelvét vitte magával és használja folyamatosan ma is (mégma kissé változott alakban is). Ez a folyamat a 12. század 2. negyedében ment végbe: „üresen” maradt korábbi lakóhelyük zömére így telepíthetett II. Géza magyar király (1141-1162) máig tartóan (egységes nevükön) szászokat. Az említett magyar csoport nyelve igen közel áll a mezőszégi magyarok északkeleti nyelvéhez.

Az (ősibb) csángók másik, déli (Bákó környéki) csoportja viszont valamivel később, a 13. század elején került át mai lakóhelyére, ugyancsak királyi parancsra. Áttelepedésük kb.-i idejét a volt Telegdi, a későbbi Udvarhely széki székelyek Nagyvárad környékéről való iderendelése ideje jelzi. Ezek megközelítőleg a 13. század 2. (legkésőbb 3.) évtizedében létesítették máig tartóan szállásainkat. Ez az egyáltalán nem véletlen egybeesés valószínűsíti nagy mértékben a föltevés helyességét. Ráadásul az északi s déli csoport nyelvjárásiilag különbözik egymástól.

E későbbi csoport feladata a korábbiakéhoz hasonlóan szintén a magyar királyság keleti határainak a védelme volt. A lezajlott folyamat azonos: a későbbi Udvarhely és (utóbb belőlük kivált) Csík széki székelyek váltották föl az előttük itt szállásolt szintén magyar (föltehetőleg kisebb ó török néptörzsekkel együtt) a határvédelemre tovább rendeltetett.

Ezek a magyarság tömbjéből önhibájukon kívül elszakadt, de ősi nyelvüket konokul megőrzött magyarok a középkortól kezdve öntudatosan harcoltak magyarságuk megtartásáért. Az illetékesek nemtörődomségéből (számukra lényegesebb volt a hatalomért és vagyonokért vívott belső harc) kifolyólag – egy-két kísérlettel eltekintve – semmi sem történt érdekükben. Ma (talán) végre, már a 24. órán is túllépve, elkezdődött valami változás.

A hétfalusi csángók

Más, ugyancsak meghatározhatatlan eredetű csángók csoportját az ún. hétfalusi csángók alkotják. Mai lakóhelyükre kerülésük ideje s származási helyük szintén ismeretlen. Biztos azonban korai jelenlétük jelenlegi lakóterületükön. A földrajzi környezet és máségebek figyelembe vételével aligha lehet kétséges hajdani határőr feladatuk és voltak.

Hétfalu a Barcasági-medence délkeleti szögletében, Brasótól keletre, ma ezzel szinte egybeépülve, a Délkelet-Kárpátok északi lábainál terül el. Ma már csak az elnevezős őrsi az eredetileg valóban két helységből állott településbokr emléké: (a korábban Négyfalunak nevezett) Bácsfalu, Törkös, Csernátfalu és Hosszúfalu hosszan elnyúló sora napjainkra teljesen egybeépült; (a Háromfalu néven ismert) Tatrang, Zajzon és Pürkerrec pedig az előbbi(ek)től és egymástól is kis távolságra fekszik. A környező székelység és köznyelvünk hétfalusi csángóknak nevezi e falvak magyar lakóit. Magukat viszont a határos székelyektől megkülönböztetendő hétfalusi magyaroknak hívják. De ezzel a névvel illetik a Barcasági-medence többi magyar települése: Apáca, Barcaújfalu, Krizba, valamint távolabb Halmagy és Székelyzsombor magyarjait is.

A 16. század folyamán kezdett megváltozni a tárgyalt vidékek addigi tiszta magyar jellege: néhány szász és román család költözött e falvakba. A magyarok száma fokozatosan csökkent. Sok magyar költözött el innen, zömmel Romániába, főképpen Bukarestbe.

A gyimesi csángók

A moldvai (ősibb) csángókhoz számítják egyesek a gyimesi (székelyes) csángókat, jóllehet eredet tekintetében is, meg idő vonatkozásában is rendkívül nagy közöttük a különbség. Származásuk vitathatatlan: az 1764. januári mádéfalvi vérengzéskor elmenekült csíki székelyek alkotják falvaik alaplakosságát.

Belőlük, illetve utódaikból 1777-1786 között Mária Terézia királynő uralkodása alatt (1740-1780) Hadik András tábornok kezdeményezésére több ezer székely települt át a Lengyelország első felosztása (1775) után a Habsburg-birodalomba keletkezett Bukovina gyéren lakott déli területeire: Fogadjisten, Istensegits, Hadikfalva, Andrásfalva és Józseffalva helységet hozván létre. Sorsuk hányatottsága miatt életük rendkívül nehéz volt: több részletben költöztetve őket, a 19. század végétől meglehetősen szét-szóródtak. Belőlük, ezekből a szorvány-törzsekből alakultak ki az alduinai, Hunyad megyei népesebb csángó telepek. Am kerültek közülük Arad, Temes, Beszterce-Naszód meg Erdély más területeire is, viszont számosan vándoroltak ki Észak- és Dél-Amerikába is. Az említett bukovinai öt falu maradványait az akkor visszafoglalt Bácskába telepítették át 1941-ben. 1944 őszén aztán ismét kezükbe kellett venniük a vándorbotot. Hányatott életüket 1944-1945-ben a Dunántúl erőszakkal kiűrtett falvakba való költözés zárta le.

Az összefoglaló néven csángóknak nevezettek népi műveltsége a hosszú ideig tartott nyelvi elszigeteltség révén igen sok ősi vonást őrzött meg.

(Talán nem érdektelen megemlíteni: Szucsavában (Suceava) köből emelt két r.k. templom volt, díszes oltárokkal; Jászvásárt (Iasi) egy kő s egy fatemplom volt a r. katolikusoknak; Kotnár (Cotnari) szász és magyar lakosságának öt r.k. istenháza volt; Moldvabánya (Baia) lakói magyarok és szászok alig néhány románnal, és a 16-17. századbeli sort még hosszan lehetne folytatni.)

A csángóknak az évszázadokon át zajlott kínkeserves élete s ennek következtében számbeli fogyása napjainkban (meg)változni látszik. A korábbi erőszakkal kikényszerített elzártságot – a lehetőségek növekedésével – kutatók népesebb serege igyekszik fölszámolni. A 16. századtól végső fokon napjainkig tartón meglehetősen veszélyes volt akár csak egyszerű látogatás is; igaz, a csángó vidéken a kutatók ma is szembe találják magukat kisebb-nagyobb nehézségekkel. Nem is ez, hanem az a tény, hogy a korábbi idők nyomorúságai fokozatosan megszűnni látszanak, és a jövő – remélhetőleg – magával hozza majd sorsuk jelentős javulását, ám-bár az elmúlt századok veszteségeit teljes mértékben pótolni, helyreállítani – sajnálatosan – már nem igen lehet. De a csángók eddig megőrzött magyar öntudata továbbra is megtartó erő marad.

Csire Gabriella írói pályájáról

Marosújváron született 1938. április 21-én; két éves korában szüleivel együtt Kolozsvárra költözött. Itt érettségizett a (volt református) leányliceumban. Tanulmányait a **Bolyai Tudományegyetemen** folytatta: az öt éves magyar nyelv és irodalom szakon szerzett diplomát (1959). Egyetemi oktatói közé tartozott Szigeti József, Márton Gyula, Jancsó Elemér, Székely Erzsébet és a legszívesebben emlegetett Szabó György. A Kolozsvári Állami Magyar Színház patronálta **Egressy Gábor Színház** tagjaként — Banner Zoltánnal, Koczka Györggyel, Kovács Lászlóval, a körjeles tagjaival együtt — színi előadásokon és szavalóesteken lépett fel.

1959 őszétől Bukarestben él: az **Irodalmi Könyvkiadó** szerkesztője, majd a **Tanügyi Újság**, az **Előre** és a **Jóbarát** újság-írója-szerkesztője. 1990-92 között a **Cimbora** című, gimnazistákhoz szóló lap főszerkesztője. Újságírói tevékenysége mellett az 1960-as évektől közöl karcolatokat, novellákat, meséket, szabadverseket és meséket. Férje, Csire József zeneszerző számára több librettót írt (**Liliomhullás** — balett, **Hajnaltól hajnalig**, **Válságos órák**, **Napfia dalja** — operák, **A varázsló kosara**, **Szavak Háza** — zenés mesejátékok stb.).

Művei 1969 óta látnak napvilágot önálló kötetekben és antológiákban. Főbb munkái: **Pandóra szelencéi**. Ismerkedés a szépirodalmi műfajokkal (1969), **Turpi meséi** (1971), **Turpi és Világjáró Kópé** (meseregény, 1975), **Bűvös dalnok**. Mesélő hangszerek (Csire Józseffel, 1978), **Álomhajó** (novellák, karcolatok, 1980), **Az anyám és én** (antológia szerk., 1982), **Mókus Pali vándorúton** (meseregény, 1983),

A forrás titka (mesékbe ültetett eposz-epizódok és magyar széphistóriák, 1985), **Álomfésztő Biborka — A Kása-barlang titka** (két meseregény, 1988), **Kaktusztövis** (karcolatfűzér, 1991), **Elek Apó Cimborája** (antológia; válogatás az 1922-29 között megjelent gyermeklap irodalmi anyagából, 1994), **Csillagregék** (Csire Gáborral; a 12 állatövi csillagkép mondája és asztronómiai magyarázata, 1995), **Kalevala messze földjén** (eposz-átdolgozás, 1995), **9 bolygó meg 1 Nap** (Csire Gáborral; naprendszerünk mondája és asztronómiai magyarázata, 1996), **Áprilisi tréfa** (gyermektörténetek, 1996), **Bambuszka**. Állatregék (Csire Gáborral; mesék és biológiai magyarázatok, 1997), **Ráma és Szítá csodálatos története — A nagyravagyó kőmajom** (átdolgozások a Rámájana és a Majomkirály alapján, 1997).

Nyomatásra váró kötetek: **Itt járt Mátyás király**. Kis történetek a nagy királyról; **Odüsszeusz, a vándor** (eposz-átdolgozás); **Turpi Lak** (meseregény); **Görög regevilág. Istenek; Görög regevilág. Héroszok; Gilgames álmai** (eposz-átdolgozás); **Trója** (A trójai mondakör); **Az aranyhal palotája** (karcolatok, elbeszélések) stb.

Csire Gabriella munkásságát több lexikon (Romániai Magyar Irodalmi Lexikon, Irodalmi Lexikon, Ki Kicsoda stb.) méltatja. De az évek során készített, sajtóban közölt, illetve tévében és rádióban elhangzott interjúk, valamint a kötetek bemutató recenziók tanúsága szerint Csire Gabriella a mai romániai magyar gyermekirodalom élvonalába tartozik. De miért is jegyzi el magát valaki — szinte kizárólagosan — a gyermek- és ifjúsági irodalommal? Hadd vála-

szoljon erre a szerző. „A kisfiam kérdezett, s én megpróbáltam kérdéseire válaszolni. Mindenre kíváncsi volt, mert tudni akarta: ki tette oda, ahol vannak, a hegyeket? Hogyan lehet eljutni a világ végére, és hol van a vége? Ki az, aki mindenüvé követi, mozgólatait utánozza, s épp olyan, mintha ő volna, mégsem ő, vagyis milyen furcsa valami a megfoghatatlan árnyék? És hol lakik, mivel foglalkozik s hova tűnik szemünk elől, ha nincs, a Semmi? Kisfiam és játszótársai, a gyermekek tanítottak mesélni örök nagy kíváncsiságukkal, sajátos bájt és játékos-ságot ötvöző beszédükkel, érzéseik elemi erejének természetes megnyilvánulásaival. Csak azokat a meséket, illetőleg karcolatokat és novellákat tartottam meg, melyeket újra meg újra akartak hallani vagy olvasni.” E műhelyvallomás után hadd idézzünk néhány sort Marton Lili értékeléséből: „Csire Gabriella gazdag munkássága bizonyítja: a Benedek Elek szellemi örökségének hűségese követője. Minden írásában tükröződik a nagy mesemondó felbecsülhetetlen értékű életszemlélete, törhetetlen hite, kristálytisztasága embersége s a gyermekek iránti szeretete. Természetesen: Csire Gabriella kiforrott egyéniség, aki jól felismerhető stílusesszakkal él, akár régi, nagy kultúrnép mitsait dolgozza fel, akár fiatal olvasóinak ír a máról. Vallja, hogy munkássága a **Cimbora szellemében gyökerezik** — s ezen túlmenően ő az, aki feltámasztotta a gyermekek számára a mai Cimborát.” Csire Gabriella új könyve (Kaktusztövis). Helikon, 1992. április 24.

Most pedig hadd mutassa be gyermekeink kedvelt szerzőjét lapunknak küldött karcolata.

(Sz. Á.)

MAGVETŐ

Csire Gabriella

MEGSZÓLAL AZ ARANYCSENGŐ

Tél-szúnyogok szálltostak a lámpák fénykörében, fehér hópihéék. A macskaköves domb előtt apu fölkapta a fejét s hirtelen megállt:

– Nézd csak! A kéttornyú felé repül!

– Ki? Mi? – rángattam meleg kezét.

– Az angyal! – mosolygott huncutul. – Az angyalka volt.

Megdobbant a szívem: karácsonyfákkal, ajándékozó kedvvel járnak most házról házra a szárnyas angyalok. Vajon nem késsük le sétánk

miatt, nem szalasztjuk el a nagy pillanatot? – apróztam apu mellett szaporán. Hiszen a tavaly is szerettem volna meglesni a tündöklő égi lényt, amint befényeskedik ablakunkon, míg kis kezében halkan pendül, megszólal az aranycsengő.

Előre szaladtam, udvarunkba érve.

– Járt már az angyal? – rohantam fel a lépcsőn.

– Nem – nyugtatott meg édesanyám –, nem is jöhetett. Csak most oltottam el a szobában a

villanyt. Olyankor suhan be, ha senki se látja – pörölte le nyúlprémes galléromról a hópárnát.

A konyhában maradtunk. Ami biztos, az biztos. A forró kemencén cserépfazék üdöglött begyesen. Jóságú töltött káposztát kínált. Csőrös kis köcsögben tejföl. Fehér, mint a damasztabrosz, s megáll benne a kiskanál. Már a dióستészánál tartottunk, amikor apu fölkelt az asztaltól, hogy megrakja a szobában a csempekályhát.

Valahogy nem fért a bőrében, amikor visszatért. Mákostésztát szedett tányérjába, míg azt kérdezte: ne vegyük elő a sakktáblát, ha ennyit kell várakozni? Ám ekkor megszólalt az aranycsengő. Szelíden csilingelt, hívogatott.

– Ne siess annyira! – tartóztatott édesanyám. – Még elijeszted!

De én hagytam csapot-papot. Végigtrapoltam a folyosón meg a fűtetlen ebédlőn, hátha meglephetném az angyalkát. A nagy szobában erdőillat fogadott. A sötétben sudár-magas karácsonyfa szórta kápráztató fényeit. Örömtől reszkettek dús ágain a színes gyertyalángok. Ám a csengő – furcsa módon – még mindig szólt. Fémesen berregett.

Hiszen ez a csörgőóra! – hökkentem meg. A díszek is a régiak! – fedeztem föl az ismerős gömböket s a szaloncukrok sűrűjében kedvenceimet: a billegető, hosszú farkú madarat, a fehér pettyes piros gombát és Piroskát, karján csipkefinom kosárával.

– Vajon mit hozott az angyal? – lépett közelebb édesanyám a fenyőhöz.

– Jaj! – guggoltam le hirtelen. – Alvóbaba kocsiban!

Elragadtatással hajoltam a pufok képű szép babához. Kalapja is van! Lakkcipője s zoknija! Kiemeltem kocsijából s magamhoz szorítottam új játékomat.

– Szerintem elolvasta kívánság-leveledet az angyalka – jegyezte meg édesapám.

Talpra állítottam a nálam alig kisebb babát és büszkén mutattam: keze-lába milyen formás, majd a könnyedén gördülő kocsit vettem szemügyre, nagy ámuldozással.

– És nektek? Nektek mit hozott? – ragyogtam a szüleimre.

– Lássuk csak! – kezdett keresgélni apu a fa alatt. – Né, mit leltem! Ez anyukát illeti – ragadott fel egy kölnivizes dobozt. – És ez itt? Neked szól, ha jól látom – nevetett rám. – De

van ám számomra is valami – hámozott ki a selyempapírból két pár zoknit.

Vízfestéket is hozott nekem az angyal, kifestőkönyvet és nyitható-csukható betlehemeset. Öcsinek volt igaza! Öcsinek! Nem megmondta, hogy egyedül én hiszek még az angyalban? Szinte már kibuggyant belőlem: ne ámítsanak többé! Tudok én mindent. Jól tudom, hogy ők maguk az angyalok! De túlságosan örültek mind a ketten. Egyik jobban, mint a másik. Így hát elnapoltam az igazság kimondását.

Csillagszórók sziporkáztak, fölkélettek s elhamvadtak, rajokban csillámlottak a parányi üstökösök. Édesanyám – karcsú, magas, arca gyöngéd – szebb volt, ezerszer szebb, mint elilant angyalom. S egyszer csak, észrevétlen, szárnyat bontott, halkan suhant egyre feljebb karácsonyi énekünk:

Csendes éj, szentséges éj!
Angyalok hangja kél.

Három hang csendült össze. A legcingárabb volt a legmerészebb:

Halld a mennyei halleluját,
Szerte zengi most drága szavát:
Krisztus megszületett,
Krisztus megszületett!

Csire Gabriella (1958) — Jakobovits Miklós grafikája

Nagy Magyar télben...

Nagy magyar télben picike tüzek,
A lángotokban bízom,
Legyen bár messze pusztán rőzseláng,
Bár bolygófény a síron,
Szent házi tűz, vagy bujdosó zsarátnok:
Boldog vagyok, ha magyar lángot látok.

Nagy magyar télben picike tüzek,
Szikrák, mécsek, lidércek,
Mutassatok bár csontváz halmokat,
Vagy rejtett aranyércet,
Csak éjjetek, csak melegítsetek ma,
Soh'se volt ily szükség a lángotokra!

Nagy magyar télben picike tüzek,
Jaj, be szétszórva égtek,
Királyhágón, Kárpáton, mindenütt!
De mondok egyet néktek,
Szelid fények és szilaj vándorlángok:
Mit gondoltok: ha összefogóznátok!

Nagy magyar télben picike tüzek,
Soh'se volt olyan máglya,
Mintha most ez a sok-sok titkos láng
Összefogna egy láncba.....!
Az égig, a csillagos égig érne,
És minden idegen rongy benne égne!

1919. február

Egyszer talán majd mégis vége lesz

És akkor, aki visszatérni bír,
Csak visszatér megint a régihez.

A régi hithez, a régi házhoz —
Ecsethez, tollhoz, kapanyélhez,
És számon mit se kér, kit se átkoz.

A mappás talán új térképet ír,
De másként minden régiben marad,
Csak egy darabig sok lesz a friss sír.

Mi megnyugszunk, a szívünk mit se kérd,
A föld valahogy dőcög majd tovább,
És lassú esők lemosják a vért.

DECEMBERI VIRÁGOK

Valami visz, valami vonz,
valami hív, valami hűz
hétvégeken ki, a Bükkbe
szalonnát sütni, nyársra fűzve.
Így történt ez most is, december
nyolcadikán. Lámcsak, az ember
szemének és bőrének sem mer
jóformán hinni, mert noha
itt van már karácsony hava,
s a néma rét néha deres,
az idő oly nyájas-kegyes
mégis, mint egy vén öszeres,
ki a szép szót bőven fecséreli,
és áruját addig dicséri,
míg rád sózván, célját eléri.

De ne fecséreljem hiába
a szót, inkább térjek a tárgyra.
Amint a tisztásra kiértem,
ahol majd megsütöm ebédem,
körülnéztem, s mi tűnt szemembe?:
kék vadvirágok zsenge kelyhe.
A gaz közt meghúzódva ott:
dermedt, didergő csillagok.

Igaz, csak három szál, de hát
ez nem csökkenti a csodát.

Mert hogy csoda volt, semmi kétség,
s a csodában kettősség – két-ség:
egyrészt a fűben az a kékség,
az a csillagzománcú szépség,
és mindez december havában,
mikor már tél volna javában:
másrészt az, hogy bár nem kerestem,
mégis a virágokra leltem,
és ettől úgy föllelkessedtem,
a nagy erdőt körbekerengtem,
hogy hátha lelnék még csodát.
S talán találtam? Egy csodát! –

Van szerző, ki hatvanadik
könyvét, más meg a díjait
számlálja, én, a lusta, ím,
hatvanná nőtt esztendeim
s decemberi virágaim.
Nekem ez a szenzáció.
S az, hogy: hol az idei hó?

És most jutottam el oda,
hogy elmondjam: nagyobb csoda
nem volt soha az életemben,
mint hogy a társad én lehettem,
és hogy a társam te lehettél,
nekem nincs nagyobb csoda ennél.

Amikor már mit sem reméltem,
csak éppen hogy pihegtem, éltem,
a késlekedő, enyhe télben
tereád én akkor találtam,
s te akkor leltél rám a sárban,
hidegtől, dértől kékre váltan.
Számomra te lettél a csillag.

Jancsik Pál

VERSEI

Te mindig itt vagy, hogyha hívlak,
emberként, társként, szeretőként,
adod magad önzetlen, önként.
Ennek több mint huszonöt éve.
Hadd valljon neked újra, késve
szerelmet dérverte barátod,
míg átnyújtja a kék virágot.

1996

HÓBÓL A HATTYÚ

Szállnak a, lengnek
halk, puha pelyhek.
Mind kavarnak
égen a varjak.
Hószínű pelyhek,
éjszínű varjak.

Károg a varjú.
S mintha a hattyú
tolla lebegne,
csönd ül az estre.
Röppen a varjú.
Hóból a hattyú.

ÖSSZMAGYAR VERS

Aszályok, árvizek, tűzvészek, viharok.
Járványok, dögvészek, rengések, zavarok.
Háború, pusztítás, átkok és haragok.
Egyfelől „kabarok”, másfelől „avarok”.
Tegnap a törökök. Holnap az arabok?
Közben a testvér a testvérré acsarog.
Örvények, ármányok, cselek és csavarok.
álmatlan éjelek, áldatlan nappalok.
Túl sok a szegény, ki szenved és sanyarog.
Az édes anyanyelv sokszor már csak dadog.
Fojtogat magányod, hiába tagadod.
Persze hogy nem vagyunk mi sem csak angyalok.
Segíteni késlekedsz, tartod a haragot.
Félted a bőröd, és őrzöd az aranyod.
De hagyjuk, bűneid gyakorta hallhatod.
Van elég, ki gyűlöl, fumigál, fanyalog.
Hiába, hogy a jót, igazat akarod.
Eszed és szíved és lelked is adhatod.
Gyötrődve, küzdve, de mégiscsak szabadok.
S ami még sorsunkban ellenünk kavarg...
Bírjuk még? Kibírjuk? Bírjuk ki, magyarok.

TÖRÖK RAB HUNYAD VÁRÁBAN

Véres, nagy csatában
elfogtak, rab vagyok,
vártömlőcből nézem
a holdat, a napot.

Nappal magyar napot,
éjjel török holdat.
Kérdezem az éjben:
– Szép szerelmem, hol vagy?

Hol vagy, szép szerelmem,
szénszemű Zulejka,
kinek csorgó méznél
édesebb a csókja? –

Messze van Törökhon,
közel van a rabság.
Éjjel-nappal tesszük
magyar úr parancsát.

Így szól ígérete,
ím, ez a parancsa:
„Régi szabadságát
bízást visszakapja

mindegyik török rab,
ki a várban sínylik,
a kiásott kútban
víz tükre ha fénylik.”

Törjük a vad sziklát.
Bár volna már sáros...
Kegyetlen kegyes úr,
hej, Hunyadi János!

Ássuk a nagy kutat,
reggel-este ássuk,
fényes szabadságunk
hátha megtaláljuk.

Hány napja? Száz napja?
Sok sötét hónapja...
Húsz ötlet a kútmély
régem meghaladta,

mégsincs nyoma víznek.
Víz tükre, feredzse*...
Szemedet, Zulejkám,
szemem ne feledje!

Csókodat az ajkam,
testedet a testem...
Akkor se, ha bénán
kell a mélybe esnem.

Akkor is... akkor se...
Soha ne feledje!
Szememen a halál
fátyla a feredzse.

*feredzse: a mohamedán nők arcát takaró fátyol

NAGYAPÁM SÍRJÁNÁL

Az ökrös szekér
olajfestményekre költözött...
Ki beszél itt
júliusi szénaitláról '44 előtt,
a fecskemadáról,
abból a nótából,
amit az öreg
annyira szeretett,
az öregedő szilvásról,
fogságról
a befagyott Dnyeper vize mellett,
csontos karjairól,
amivel férfiasan átölelt,
mint egy hazatért katonát,
s arról a képről,
a 118. szám alatt,
ahol állt és integetett,
ha repülni készültünk,
mint a villásfarkú fecskemadár.
Ki beszél itt?
Az emlékek sutognak csak,
sisteregnek fájón
mint a kozmosszal beszélgető
gyertyalángok.

(Gyepes, 1995)

GONDVISELŐM

Köszönöm Néked,
azt az egyszerű
esti imát,
amit eszembe juttattál,
köszönöm Néked,
Uram,
ezt a fennkölt ébrenléteket,
a meghitt beszélgetést
köztem és Közted,
köszönöm az utat,
melyen találkozhattam
Veled,
a fényt is köszönöm,
Istenem,
fohászsom fölött
a csillag-aurát,
melyet Te adtál nekem
mindörökre...

(1995)

SZENT SZIKRA

Életünk
egy-egy
szent szikra,
mely egyszer
kipattan
a végtelenbe.

(1995)

Ezek után, ha nem utálok, elmondok neked azt, hogyan hiúsult meg az a kivételes lehetőség, hogy a barna napisten fiacskája legalább egy alkalommal felkerüljön arra a helyre, amely joggal megilleti: az égbe. Csikókoromban egyszer úgy nézett ki, hogy én leszek a Nap. De nehogy valamiféle apoteózisra gondolj, mint például a tökfey Claudius esetében, hanem Héliosz eleven fiára, aki mindenki szeme láttára felhajtja négylovas aranyfogátát – ha csak jelképesen is – az égboltra. A siker és a szeretet mindig olyan öröket tudott bennem gyújtani, hogy a szó szoros értelmében sugárzok tőle. Ahogy írva van: itt vagyok, ragyogok, mint a fekete szurok.

Kisdedkoromban, ha valamiért szomorogtam, nagyanyám mindig azzal vigasztalt: – Ne búsulj, rád is süt a Nap! Mintha ez volna a legfontosabb dolog a világon. S ha belegondolsz, tényleg így is van. Tanácsát ezért annyira megfogadtam, hogy ha megyek az utcán, örökre hálálkodom, hogy rám is pont úgy süt a Nap, mint a királyra vagy akármelyik nagy baroráj csávóra. Minden atomom boldogan fürdik és lubickol a napsugárban. A fény úgy átjárja húsom feketeségét, hogy szinte látom, miként újulnak és pirosodnak vérem csemelyei, és érzem a gyönyört. Azt hiszem, én vagyok az utolsó napimádó. Ha rámsüt a Nap, az már majdnem felér egy feltámadással. Lát-szik, hogy a fáraók népének utóda vagyok. Nem is értem, miért ne imádhattam én, fázó hús a Napot? Amikor sugaraitól szinte himnuszra zendül bennem a vér. Neked sem adhatok más tanácsot: amíg a Nap egyformán süt ránk, addig nagy baj nincs. Devala tán az utolsó napisten az egész világon. Azt mondta híveinek: Az idvesség beszéde nektek küldetett.

János vitézt játszottunk éppen a sulájban bábjáték formájában, de a bábok is mi voltunk. Pupi Gizella, akit valami oknál fogva rém rusnya szóval Fingó Gyükernek neveztek, ácsingázva nyújtogatta a kezét, mintha mindenkin túl akart volna nőni. Ő szerette volna Iluskát játszani, de hát hogy? Egy botlábú, púpos Iluska? Akinek még az ábrázata is fonnyadt, ráncos, koravén? S ahelyett, hogy aranyhajú és rózsás arcú volna, szürkés kék a fizimiskája. Ki hiszi el, hogy egy ilyen semmicske, szederjes csajt szeretni tud János vitéz? De Kudor Katónak rettentő nagy ötlete támadt, és rávette a tanítónő Corinát, hogy Pupi Gizella legyen a Nap. Pedig a szerep nekem volt szánva, mégis a halálpalánta kis csajt felállították egy hokedlire, és túlon túl nagy együttérzéssel vigasztalták, Corina felénk fordulva magyarázta, tudjátok mit? Nem Iluska lesz ő, mert az túl strapás szerep, mosni a pataokban. Sokkal szebb szerepet kap Gizella. Ő lesz a napsugár. Ő lesz a Nap az égen. Azzal kezébe nyomtak egy nagy aranypapír-korongot, ami a rusnya kis boszorka minden testi hibáját és csúfságát eltakarta. No hiszen! Van esze a Kudor Katónak. A tanítónőről már nem is beszélve.

Bizonyára olyan megfontolásból, hogy fekete sugárzás lehetetlen, mert a fekete ugye nem szín, hanem színtelenség, elvettek tőlem a Nap szerepét és odaadták Fingó Gyükernek! Persze én ezt mindjárt faji megkülönböztetésnek fogtam fel, s nem annak, aminek Kudor Kató és a tanítónő szánta, s ami valójában is volt: a nyomorék gyermek mesés vigaszának. Nagyon elsomorított, hogy minden komolyabb ok nélkül lesepertek az égről. Füstös csillag nem létezik, punctum. Holott a tükörben ezerszer leverifikáltam és látva láttam, hogy nagy szomorú víziló-ábrázatom, a fizika és a természet összes törvényeit meghazudtolva, tud ragyogni is, ha akar. Ha mosolygok, a képem felragyog, mint egy stoplámpa. Tehát tévedés az a féltudományos megállapítás, hogy a feketeség nem tud sugározni. Sugárzik az bizony, de még hogy! Még ragyog. És mégsem lehettem Nap. Így elkésedtem, hogy majd meghóttam, ahogy nagyanyám mondja.

A szeplős arcú, barna szemű, sovány – mit sovány? göthös! – kislány végigcibikelt az udvaron, s én baktattam utána, mint egy loncsos, húséges kutya. Erőlködve kotorászok az emlékezetemben, hogy olyannak idézzem fel őt, amilyen volt: boldog volt szegényke, amikor csak úgy megszokásból én is cibikeltem vele, holott én imponálni akartam a sántasággal. Be akartam bizonyítani, hogy nemcsak rokonlelkek, hanem rokon testek is vagyunk, illünk is egymáshoz. Szegény Fingó Gyükerrel gyakran dőcögtem így a fenyőerdő szélén, a vízparton meg az iskolakertben.

Aztán feltűnt a láthatáron az első, direkt nekem vásárolt nagykabát. Prémje, tartása, súlya volt a színbejátszó nemes matériának, maga volt a testet öltött elegancia. Amikor télvíz idején megjelentem azzal a nagypolgári ruhadarabbal a suliban, akkora volt a megdöbbenés, hogy a kis csávók csak tátogtak: szemük-szájuk tágra nyílt. Én meg csak feszítettem a nemes holmiban, mint egy vesztes ögrófi, aki épp most érkezett vissza Monte Carlo átkos játékkaszinóiból. Az új kabát konfliktusteremtő erejét mindannyian megéreztek, s volt ezenfelül valami anakronisztikus jelentősége a dolognak. Egyből eszükbe jutott, hogy évek óta környékezem Pamfil-tanító kis töltött galambját, azt hit-ték, hogy a világlátta nagyúri nagykabát is hódító céllal került a hátam-ra, és bosszúból felírták a táblára: „Gabriel szerelmes Tubicába”. Ami úgy ápterten nem is volt hazugság, hiszen akkoriban az egész osztály, sőt az egész iskola a tanító úr kis bőgyös leányába, a háromnevű Victorica-Turica-Tubicába volt szerelmes. Éppen az bántott engem, hogy túl sokan vagyunk a prérin, viszont csak én egyedül vagyok ki-közösítve a táblára.

Édesmámim a nagy beruházást érthető okokból nem egy idényre szánta. Legalább négy telet húzzál ki vele, mondta. Ez négy telet úgy kibír, mint a pinta. Még ötöt is, fejtegette. S mivel még csak kőtingókorban vagyok, van remény rá, hogy még sokat nőhetek, de a kabát nem nő. Ezért a puridéz jó futurista lévén, pusztá előrelátásból, a jövő és a hosszú szolgálat érdekében négy számmal nagyobb kabátot vett nekem. Kaján iskolatársaim sajnálkozó megértéssel sutogtak a hátam mögött: „Gabrielt kinőtte a kabátja”. Ez úgy elkeserített, hogy egyszer felajánlottam a csodálatos mundért Puca Gyurinak: „Eladom neked, mondtam, nagyobb is, hülyébb is, testesebb is vagy, mint én, vedd meg”. Szinte könyörögtem neki, hogy szabadítson meg a drága holmitól. De nem kellett neki. Ingyen sem. A nosztalgia-gyanús, ször-més bundás, sárga gombos nagykabát a szó szoros értelmében hoz-zám ragadt. Ószeri holmi volt, valami kis töppedt úr hordhatta kifaku-lásig, de az én hátamról nem akart lekopni.

Csudálatos csak volt az a Corina is, nagyon értett a varázslahoz és a szomorú gyermekszívek megvigasztalásához. Jött, megsimogatott és: tudjátok mit? – mondta a többieknek, Gabriel lesz egy szép báránnyel, mert az is kell az előadáshoz. Hogy? Báránnyel? barna kiadásban? Per-sze. árnyékosabb felhő is úszik az égen, ha jól odafigyelünk. Különösen, amikor jön a nagyidő. Felállított egy székre, hogy még vagy három halvá-nyabb báránnyel-társammal kerengjünk és forgolódjunk a Nap körül. Elégedett lehettem volna, mert ha napnak nem is, fellegnek csak felkerül-tem az égre, de nem voltam megelégedve kozmikus küldetéssel. Már akkor működött bennem az ördögös sztárszellem. Vagy csillag, vagy semmi, hajtogattam makacsul, és leugrottam az égből. Sírtam, mint a záporos, ami pedig nem is volt benne a szerepben.

Ábrahám János

PICULA

(Részlet)

Amikor én voltam a Nap

Corina végül mégis kianyáskodta belőlem a felleg-szerepet. Nézd meg, mutatta társaimat, milyen szép vattacsomók ezek a makulátlan báránnyelleg. Nézttem, szépek is találtam őket. De úgy képzeltem, hogy valamely égi sugárforrásnál én sem adhatom alább, és ha már Nap nem lehetek, legyenek akkor a tolvajok és a zenészek kettős küldet-és égi megtestesítője: legyenek én a holdvilág, amely, ha süt, elárulja a tolvajokat, de a névnapköszöntésből vagy a hajnali zenék szerená-ja után hazafelé baktató muzsikuskok előtt szép ezüstsugárzásával megvilágítja az utat. Hogy meg ne botoljanak és el ne essenek a da-los lelkiületű csávók, ha netán kóstoltak egy kis mókuszemvizet. A Hold kifejezetten a zenészek és a piás manuskok pártfogója, nehogy a gödrös, göbberős utakon félrelépjenek vagy mélységbe zuhanja-nak. Azt szerettem volna, hogy én legyenek a szép nagy kerekábrázatú telihold, amelyek úgy párolog odafent, mint egy lapítóra borított, frissen főtt puliszka. De Hold sem lehettem, mert most már közbeszólt a tu-domány. Az egész földi kozmogónia összefogott, hogy ne lehessen se nappali, se éjszakai fényforrás, sem semmilyen világító égitest. Corina ravaszul elmagyarázta, hogy amikor holdvilág van, akkor szükségsze-rűen éjszaka is van, és olyankor a gyerekek alusznak és nem rendez-nek bábelőadást. Így van? Így, de csak részben, mert nem minden gyerek alszik, amikor süt a hold. Van olyan srác is, aki épp akkor kez-di a melót, amikor lement a Nap és feljött a Hold. Teszem azt a mu-zsikuskok gyereke, aki nem indulhat el napvilág András, Anna, Katalin kö-zszöntésére, amikor az összes Andrások, Annák, Katalinok, sőt a Sán-dorok, Józsefek, Lajosok, Benedek mind a mezőn vannak. Névnap-köszöntésre az éjszakát rendelte az úr, jobban mondva az estét, söté-tetés után és elalvás előtt. Hogy ébren legyen még az ünnepelt és a család. Tehát nem minden gyerek alszik, mikor feljön a Hold, s én márcsak ezért is lehetnék világító Hold. Igen, mondta Corina, de ha nem volna közönséged, kinek világítanál? Mert ugye itt egy szerepről van szó, és társaid mind ágyban lennének már, nani, nani puju mámi, csijja-csijja-csicsijja, szépen szunyálnának – igaz-e gyerekek? – és akkor ki figyelne rád? Nagyon utáltam az osztálytársaimat, hogy kó-rusban helyeselték Corinának, színtelen elzengtek, hogy aludnának ők bizony, mint a tej, rá sem bagóznának a holdvilágra, amelyik köztudot-tan késsé küldi ezüstpermetét a földre. Akkor közönség hiányában mind világíthatnék. Annyit sem érne az, mint halottnak a füstölés. Vé-gül mégis megbocsátottam nekik talpnyaló buzgalmukat, mert ott helyben akkora felfedezést tettem, hogy soha nagyobbat. Tény és va-

ló, nem nagy értelme van világítani, ha nincs kinek. Lehetsz Nap, le-hetsz Hold, lehetsz akármilyen nagy fényerejű csillag, mit érsz vele, ha senki nem igényli, senki nem használja, senki nem élvezi ragyogá-sodat? Ez olyan, mintha éjjel-nappal muzsikálnál bele a nagy semmi-be, közönség nélkül. A zenének is csak úgy van értelme, ha van vala-ki aki hallgassa. Még ha csak magadnak muzsikálsz, akkor is hallja valaki. De sztár lenni közönség nélkül – olyan nincs.

Felismeréseimről se Corinának, se társaimnak nem szóltam. Főképp azért, mert nem jutottam szóhoz. Mink ugye ezt az előadást fényes nappal tartjuk, magyarázták, és amikor fenn van a Nap, csak természetes, hogy a Hold nem világít. Vagy ha világít is néha, mert valami okból virradat után is ott felejtkezett az égen, a fénye úgy elsápad, hogy nem is lehet észreven-ni. Akkor meg minek strapáljam magam? Miért legyenek Hold, ha se igény, se szükség a sugárzásomra? Vagyis rájöttem, hogy én az égen is csak egy elnyomott fényforrás lennék. Az én egyetlen lehetséges napszakom a setét éjszaka. Így rendeltetett és punktum. A sorsszerű felismerés okán engedtem Corina anyás vigaszának és unszolásának: elvállaltam, hogy báránnyel legyek. Valamit én már kitapasztaltam a fellegek természeté-ről, nevezetesen, hogy vannak gyöngyfelhők, szivárványfelhők, sarjú ren-dek, állatalakzatok, és sustorgó, nehéz, viharfelhők. Túlágosan fehér pu-fók volt körülöttem a sok gádzsó-gyerekből formált báránnyel. Egy obézításban szenvedő kövér felleg túlágosan puha is volt, és első pillan-tásra kiderült, hogy én ennél valami keményebb, férfiasabb dolgot szeret-nék. Így gondoltam, nagy durva csoportzatomhoz, víziló-termetemhez nem illik a vattakönnnyű pösztélkelhőség, ezért ott menten átváltoztam egy óriási viharfelhővé, amely irtózatot mennydörgéseket és villámokat hor-doz magában.

A készen kapott, csinos kis báránnyelhom papírmására ráöntöttem egy üveg fekete tus, és sok bodor felhőcskék között úgy forgolódtam, mint egy égi sárkánygyík, amely tüzet okád, szélvihart fakaszt, jégesőt záporoz. Ez a viharzás valahogy méltóbb volt természetemhez, s még jobban illett helyzetemhez.

A lehető legreálisabb bábelőadást adtuk elő, noha nem a bábok, hanem mi mozgunk. Szegény Pupi Gizella úgy ragyogott helyettem az égen, mintha sugárzása a hitünket építené. En pedig mint viharfel-hő úgy gondoltam, nekem is van dolgom a világban, s amint kontrasztos feketeségemmel, nagyidők jelűl, bőszen forgolódtam ott a nagy fehérség közepette, hát bizony egy óvatlan pillanatban lesodortam a Napot az égről. A közönség mégsem nevetett, meg sem tapsolt rebel-lis gesztusomért, holott kétségtelenül igazam volt. Beteg csillagzat nem lehet az égen, mert előbb-utóbb szupernóva lesz belőle és fel-robban, vagy pedig fekete lyukká roszad össze. Az egész modern kozmogónia engem igazolt, amikor lerobbantottam Pupi Napot az ég-ről, mégis mindenki a kislány pártjára állt. Még nagymamám is nekem esett: „Te lödögös tróger, te! Mér lökted le azt a szegény kis csajt? Már a szerepeket is tönkremocskold?” De én úgy gondoltam, hogy megva-lósítottam önmagam. Birizgálta a csőrömet, hogy legalább húsz próba során, ami kozmikus méreteken az idők végtelenségének tűnt, én ragyogtam az égen, akkor meg azt se mondják félkalap, és Fingó Gyűkérnek adják a fényforrás szerepét. Az meg öntelten ragyog, majd elolvad az égen. Nem akar se szupernóvaként lerobbanni, se fekete lyukká zsugorodni, No, megállj, majd én segítek! Csak nem fogok az idők végezetéig tétlenül téblábolni körülöttem. Felhőjárást utánözva addig nyúlunkoztam mélyebbre-magasabbra, amíg elértem a nagy fe-zes korongot, s egyetlen erősebb lökintéssel letaszítottam az égből. Tudtam, hogy gonosztságot követek el, de az semmi igaz-ság, hogy csak úgy, vigasz és könyörület okán elhappolják az ember-től a Nap-szerepet, ami joggal megilleti. Akkor hát legalább a viharfel-hő szerepét vegye komolyan és szerepét teljesítse maradéktalanul. Villám nem csap le elég sokszor? Jégzápor nem veri el a határt? Ár-víz, tűzvész nem pusztít elégszer? Hát akkor mért csak pont nekem rójják fel, hogy viharfelhőként teljesítettem azt, ami a rendeltetésem?

– Jó, jó – bólogatott Corina, aki mindent meg és ki tudott magya-rázni – de ez nem volt benne a szerepben.

Hát nem, ez egyéni kezdeményezés volt. Mondhatni bosszú és igazságtevés. A színésznek, aki saját személyiségével manipulál, na-gyon kell ismernie önmagát szellemben és erkölcsben egyaránt. Szel-lemen itt persze az egész emberi tudatot értjük, azt az eleven erőt és fényt, amely átvilágítja gondolatainkat és indulatunkat, s így önma-gunk meg- és felismerésére ébreszt: erkölcsön pedig azt a magatar-tást, amely minden körülmények között vállalja az Ént, munkál rajta és teljesíti kötelességét. Készséggel elismerem, hogy túlágosan elvont vagy mélyértelmű tanulság ez egy bábelőadáshoz képest, de hát én is csak utólag vontam le magamnak a tanulságot.

Pedig ha jól belegondolok, milyen csodagyermek voltam, rájöhet-tem volna már akkor, ott. Mindig igyekeztem, hogy valahogy berende-ződjek a világba, de a kemény konglomerátum sokszor nem fogadott be. Szerencsémre értelmi és érzelmi életemnek rendezett aktivitásá-val már akkor élni tudtam. Rájöttem, hogy az ember nem az, amit vele tesznek, hanem az – legyen az jó vagy rossz –, amit ő tesz. Ezért egy cseppecskét mindmáig büszke vagyok első viharfelhő szerepemre.

A PULYKA

Pulykája volt nagyanyónak,
Hófehér szép pulyka,
Úgy feszített, döllyfösködött,
Gyöngyök voltak rajta.

Egyszer jött a róka koma,
Randevűzni hívta:
– Gyere pulyka, jobb világ lesz
Az én kis kunyhómban!

– Nem hiszem én azt tenéked,
Lompos farkú róka,
Jobb itt nekem nagyanyónál,
Mint a te kunyhódban!

Bálba hívta, keringőre,
Pompás vacsorára,
Addig csalta, csalogatta,
Elment hát a pulyka.

Út porában nem láttak már
Csak egy fehérséget.
„Ki tudja, hogy visszajön-e
Az én drága kincsem?”

Epekedett nagyanyó a
Vadvirágos réten,
Kereste a róka fészket
Nagy keserűségben.

Megpillant egy kövér rókát
A fűzfa tövében,
Jól lakott az, úgy aludt el
Mohó örömeiben.

Nyakában a piros gyöngyök
Szépen tündököltek,
– Ő falta fel, fogjátok meg,
Ő a gonosz vétkes!

Felébredt a róka koma,
Elillant az álnok.
Nagyanyóka hoppon maradt,
Sírva fakadt újból.

Este, mikor áttetsző lett,
Ragyogott az égbolt,
Lesütött a messzeségből
Fehéren a félhold.

Nagyanyó is látta bizony,
Nem hitt a szemének.
„Ott van az én drága kincsem
Fent a messzeségben...”

ELŐTTEM A FÖLDGÖMB

Elöttem a földgömb,
Kerek, mint egy labda,
Minden földrész partját
Tengervíz locsolja.

Európa ott van
Pont a közepében,
Hasát egy nagy csizma
Sarkantyúzza éppen.

Beke Sándor gyermekversei

Az én szülőföldem
Ott az ő szívében,
Kicsi erek mossák
Fényes örömeiben.

Ősi fenyvesekben
Borvizek csobognak,
Öreg szarvas őriz
Történelmet, múltat.

Csordajáró úton
Tömerdek szép jószág.
Hangos kolompszóval
Határát tapossák.

No, meg aztán mennyi
Virág is díszíti,
Ezerféle madár
Dicsőségét zengi:

„Elöttem a földgömb,
Kerek, mint egy labda,
Minden földrész partját
Tengervíz locsolja.

Európa ott van
Pont a közepében,
Hasát egy nagy csizma
Sarkantyúzza éppen.

Az én szülőföldem
Ott az ő szívében,
Kicsi erek mossák
Fényes örömeiben...”

OLIVÉR VERSE

Nagyapóval este,
lent a Barcaságon,
sétálni indultunk
Holdezüst sétányon.

Magas Cenk-óriás
emelte kalapját,
„Ez az óvárosunk!” —
hallottam nagyapát.

Fölöttünk az égen
csillagok ragyogtak,
fehér álmok útján
békecséget hoztak.

Egyszer csak nagyapó
énekelni kezdett,
hangja oly meleg volt:
fű, fa megremegett.

„Csillagok, csillagok,
szépen ragyogjatok,

Olivérnek tüstént
utat mutassatok!”

Sok milliárd csillag
ragyogott az égen,
nagyapót hallgatták
a nagy fényességben.

Magas szökőkút állt
fent a várostéren,
vizével szökött fel
az én reménységem.

Itt a Barcaságon,
lámpagyújtó lettem:
Holdat és csillagot
összeénekeltem.

Cenk erdeje sóhajt
késő nyári estén,
„Ősz lesz itt is lassan!” —
hallottam a csendben.

Kezemet szorítva
nagyapó mosolygott:
„szeretem az őszet is!”
Haja ősz volt, ősz volt...

Nagyapóval egyszer,
lent a Barcaságon,
csillagok közt jártam
Holdezüst sétányon.

HA MEGÁLL A FALIÓRA

Ha megáll a falióra,
Tiki-tiki ták,
Kibomlik az idő kontya,
Tiki-tiki ták.

Kakukkmadár kakukkolna,
Tiki-tiki ták,
Berekedt az idő torka,
Tiki-tiki ták.

Kiapadt az idő kútja,
Tiki-tiki ták,
Benne maradt feleútja,
Tiki-tiki ták.

Elnémult a kakukkmadár,
Tiki-tiki ták,
Néptelen az egész határ,
Tiki-tiki ták.

Fölhúzták az időrugót,
Tiki-tiki ták,
Elindult az élet újból,
Tiki-tiki ták.

Ismét jár a falióra,
Tiki-tiki ták,
Kakukkol a világ újra,
Tiki-tiki ták.

Néptelen a világ útja,
Tiki-tiki ták,
Ha megáll a falióra,
Tiki-tiki ták.

A NÁNDORFEHÉRVÁRI DIADAL

(Mohamed serege. Kapisztrán keresztes hada.
A déli harangszó eredete.)

Mohamed szultán – Konstantinápoly városának elfoglalása után három évvel –, addig soha nem látott óriási sereggel és hajóhaddal indult el, hogy a legnagyobb dunai magyar várat, Nándorfehérvárt is elfoglalja.

Hunyadi János ekkor Magyarország főkapitánya volt és a haditanácsban sürgette a többi kapitányt és a királyt is, hogy szervezzék meg Nándorfehérvár védelmét, mert az a vár az ország déli kapuja, s ha azt elveszítik akkor a török meg sem áll Budáig. Az urak féltékenyek voltak Hunyadi népszerűségére, s ezért nem támogatták javaslatát.

Hunyadi ennek ellenére úgy döntött, hogy bármi áron megvédi a várat és ezzel az országot. Saját sógorát, Szilágyi Mihályt nevezte ki nándorfehérvári kapitánynak, s a várat felszerelte ágyúkkal, és sok élelmet hordatott be, hogy hosszú ostrom esetén is legyen bebiztosítva. Közben követeket küldött a római pápához és számos külföldi uralkodóhoz, hogy támogatást, pénzt, fegyvert és harcosokat kérjen tőlük a török.

1456 nyarán a szultán óriási sereggel érkezett Nándorfehérvár alá. Szárazon és vizen bekerítette a várat, és hatalmas ágyúkkal lövette a falakat és kapukat. Az ágyúk füstjétől elhomályosodott az ég, hogy a nyári nap se tudott áttörni rajta. Mikor már elég sok rés tátongott a vár falán, akkor a törökök rohamra indultak. A várvédőknek, akik több ostromot is visszavertek, Hunyadi megüzen-te, hogy tartsanak ki, mert felmentő sereget hoz.

Hunyadi János saját pénzén toborzott katonákat, és a paraszto-kat is arra biztatta, hogy csatlakozzanak a török-ellenes harcokhoz.

Kapisztrán János szerzetes prédikálva járta a falvakat, városokat és vásárokat, gyűjtő szavakkal buzdította az embereket a törökellenes harcra. Hunyadi a maga vitézei, Kapisztrán a keresztesek élén sietett Nándorfehérvár védelmére.

Hunyadi János saját hajóival és a dunai halászhajókkal közösen támadott a török hajóhadra. A magyarok sok török hajót felgyújtot-tak és elsüllyesztettek. A kis halászbárkák csendben közelítették meg a nagy török hajókat és vetettek csóvát rájuk. Amint a török hajókat elűzték, a vízen át utánpótlást szállíthattak a várba: fegy-vereket, élelmet és újabb védőket.

A szultán tartva attól, hogy újabb felmentő sereg érkezik, el-rendelte a vár elleni végső rohamot. A török ágyúk mérhetetlen rongálást hajtottak végre. Ezután megszólaltak a kürtök: a janicsárok annyian voltak, mint fűszál a réten. Hullottak az ostromlók, de volt ki a helyükbe lépjen. Hunyadi és két alvezére, Szilágyi Mi-hály, Kanizsai László is derekasan harcolt.

De egy hatalmas természetű török egyik kezében a török zászlóval, másikban jatagánját forgatva megfelelő helyet keresett, hogy a győ-zelmi lobogót kitűzze a vár legmagasabb fokára. Dugovics Titusz azonban, Hunyadi egyik köztite, birokra kelt a hatalmas törökkel. Nem bírt vele, nem tudta elvenni a lobogót. A törökök ujjongva, a magyarok remegve figyelték a küzdelmet. Dugovics Titusz végső elhatározásában magával rántotta a törököt a mélybe. Együtt zu-hant a két ellenfél és együtt halt meg. A magyarok újult erővel, még elszántabban vették fel a harcot, a túlerővel szemben.

Közben a Duna partjára érkeztek a Kapisztrán János vezette ke-resztesek, akik templomi zászlókat lobogtatva és szoltárokat éne-kelve oldalba támadták a törököket. A vár védők, látva, hogy a se-gítség megérkezett, megfutamodásra készítették támadóikat. A tö-rök had, s maga Mohamed szultán is, a pusztá életét mentve futott.

A törökök fegyverzetüket, ágyúikat, sátraikat és málháikat hát-rahagyva, eltakarodtak Nándorfehérvár alól.

Hunyadi futárokat küldött a királyhoz és a pápához, a diadal hí-rével. Callixtus pápa, amint megkapta Hunyadi János levelét, pa-rancsba adta, hogy Róma minden templomában húzzák meg a harangokat a nándorfehérvári győzelem hírére. S mivel éppen déli 12 óra volt, azt is elrendelte, hogy ezentúl minden délben, minden templomban harangozzanak a törökökön aratott legnagyobb győ-zelem emlékére.

SZÉKELY ÚTKERESŐ

Irodalmi és művelődési folyóirat

1990-ben alapította: Beke Sándor

Megjelenik Székelyudvarhelyen

Főszerkesztő:

Beke Sándor

Szerkesztőség:

Csire Gabriella

Kozma Mária

Róth András Lajos

A lap fő munkatársai:

Beregszász (Kárpátalja): Penckőfer János

Brassó: Lendvay Éva, Szenyei Sándor, Ugron Levente

Budapest: Bakay Kornél, Balázs Géza, Csiki László, Domonkos János, Görömbei András, Gyárfás Endre, Nagy Gáspár, Páll Szilárd

Bukarest: Barabás István, Cseke Gábor, Éltés Enikő

Csikszentdomokos: Nagy Irén

Csikszereda: Forró Miklós, Kardalus János, Kelemen Katalin, Szócs János

Halmaj (Magyarország): Cseh Károly

Kibéd: Ráduly János

Gbelce (Csehszlovákia): Liszka József

Gyimesközélpok: Tankó Gyula

Kolozsvár: Ábrahám János, Balogh Edgár, Benkő András, Cseke Péter, Csomortáni Magdolna, Egyed Ákos, Ferenczi István, Fodor Sándor, Gábor Dénes, György Zsuzsa, Imreh István, Jancsik Pál, Keszeg Vilmos, Marton Lili, Murádin László, Nagy Olga, Tőkés István

Margitta: Papp Attila

Marosvásárhely: Barabás László, Gergely Róza, Kovács András Ferenc, Tóth István, Török László

Miskolc: Hajdú Gábor, Horpácsi Sándor

Nagyszalonta: Dánielisz Endre

Nagyvárad: Fábián Imre, Gittai István, Jakobovits Miklós, Pataki István, Szücs László

Sepsiszentgyörgy: Mészely József, Veress Dániel, Zsigmond Győző

Székelykeresztúr: Gálfalvi Sándor, Fekete János, Fülöp Lajos

Székelyszentlélek: Bálint László, Balázs Dénes

Székelyudvarhely: Ferenczi Géza, Hubbes Éva, Komoróczy György, Kovács Sándor, Lőrincz György, Lőrincz József, P. Buzogány Árpád, Szabó Barna, Vofkori György, Vofkori László

Temesvár: Deme János

Zilah: László László

Zürich (Svájc): Csihák György

Kiadja az Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó

Felelős kiadó: Beke Sándor

Kereskedelmi igazgató: Beke Klára

Számítógépes szedés és tördelés: Erdélyi Gondolat

A szerkesztőség postacíme:

4150 Székelyudvarhely, Tamási Áron u. 87, HR megye

Telefon: 00-40-66-212703

Folyóiratunk kapható Erdélyi könyvesboltjaiban

Megrendelhető a szerkesztőség címén

Nyomtatta az Erdélyi Gondolat Nyomdája Székelyudvarhelyen

Felelős vezető: Beke Sándor igazgató

Mint egy nagy tál fenekén a víz, pihen Szent Anna tava égbenyúló hegyek aljában. Körös-körül fenyvesek koszorúzta hegyek. Járjatok be minden földet s szebb képet ennél nem találtok. Ugyan ki gondolná, hogy ennek a gyönyörűségnek a helyén egykor, réges-régen, szörnyű magas hegy volt s hogy tetején büszke vár, amely kevélyen nézett le a csíki, meg a háromszéki falukra. De nem egymaga kevélykedett e vár Csík és Háromszék felett, átellenben, egy órányira, a ként lehelő, fojtós szagú Bűdös barlang felett is vár állott. Jaj, de rég lehetett! Nyoma sincs most e várnak. No de az emléke, szomorú emléke megmaradt mind a kettőnek.

Két testvér lakott a két várban, mind a kettő kevély, gőgös, szertelen. Szívükben nem lakozott szeretet senki iránt. A föld népét sanyargatták, fosztogatták s egymást sem szerették. Mindig vetélkedtek, dicsekedtek: kinek van többje. Mind a két vár pincéjében kádakban, élére verve állt a tenger arany, ezüst.

Egyszer aztán, honnét, honnét nem, messze földről egy nagy úr jött látogatóba a bűdösi vár urához. Hatlovas hintón jött. No, ilyen hintót, ilyen hat lovat még nem látott. Színarany volt annak a hintónak a kereke, tengelye, rúdja; arannyal, ezüsttel, gyémánttal volt kiverve a lovak szerszáma s haj! a lovak tűzesebbek voltak a sárkánynál. Hiszen nem is volt többet nyugodalma a bűdösi vár urának, amint meglátta ezt a hintót, ezt a hat lovat. Mindjárt részegődött a vendégére, nem hagyta békében: adja el neki a hat lovat hintóstól, szerszámostól.

– Adok érette hat kád aranyat.
– Nem eladó – mondotta a vendég.
– Ráadásul a torjai uradalmat.
– Nem eladó!
– Megállj – gondolta magában – , azért mégis az enyém lesz.

Nagy vendégséget csapott, folyt a bor, akár az Olt vize s mikor a vendég virágos kedvre derült, a bűdösi vár ura elővette a kockajátékot. Arra számított, hogy majd a kockán elnyeri a lovakat hintóstól, szerszámostól. Hát jól számított, mert vele járt a szerencse. Elnyerte a vendégének mind a pénzét s tetejébe a hat szép lovat mindenestől. Ahogy aztán elbúcsúzott a vendég, első dolga volt, hogy meglátogassa a testvérét. Csak úgy

repesett a szíve az örömtől, mikor előállott a hatlovas hintó. Hej, de megirigyli majd ezt a testvére! Lehet aranya, ezüstje több, mint öneki, de ilyen hatlovas hintaja nincsen.

A testvére éppen ott ült a vár pitvarában, mikor bevágatott a hatlovas hintón. Szeme-szája elállt a csudálkozástól.

– No, öcsém, van-e ilyen hat lovad? – kiáltott diadalmasan.

– Ilyen nincs – mondta az öcs –, de lesz külön.

– De már azt szeretném látni!

– Hát még huszonnégy óra sem telik belé, meglátod!

– Ennél külön! Én meg azt mondom, legyen a tiéd a váram s minden uradalmam, ha ennél külön hat lóval jössz hozzám.

– Nem is hattal, tizenkettővel!

Benedek Elek

SZENT ANNA TAVA

A bűdösi vár ura fel sem ment az öccséhez, csak meg akarta mutatni a lovait, hadd lepje el a sárga epe az öccsét – megfordult s hazavágatott, mint a sebes szél, még annál is sebesebben.

Egész nap tűnődött az öcs, hogy honnét szerezzen külön tizenkét lovat. Hiába tűnődött, hiába törte a fejét, nem tudta elgondolni, hogy hol találna nagy hirtelen olyan hat lovat, nem olyat, különbet s nem is hatot, tizenkettőt. Keservesen megbánta a hirtelenkedését. Hanem egyszerre csak mi jutott eszébe? Az jutott eszébe, hogy várába hozatja a vidék legszebb tizenkét leányát, azokat hintóba fogatja s úgy megy a bátyjához. Összeparancsolta a jobbágyait s küldte őket mindenfelé, ki hol a legszebb leányt tudja, hozza ide.

Egy fél nap sem telt belé, jöttek a jobbágyok s velük a leányok; voltak

százán is, egyik szebb a másiknál, de a legszebb köztük egy Anna nevű volt. Ezt választotta először a vár ura. Aztán még tizenegyet melléje. S mikor ott állottak külön, szép sorjában, a szín alól előhúzatva aranyos hintaját s elébe fogatta a tizenkét leányt.

Szegény leányok! Reszketve állottak a hintó előtt. Szemükből szakadt a könny, mint a záporosó, feltinkettek az égre, onnét sóhajtottak segedelmet. Aztán az úr felugrott a bakra, kieresztette bakos ostorát, nagyot rittyentett, hogy csak úgy zengett-zúgott belé az erdő.

– Gyí előre, gyí!

A leányok támoilyogva léptek előre, de meg sem tudták mozdítani a nehéz hintót.

Hej, szörnyű haragra gerjedt a hatalmas úr! Elővágott a rézcsapós ostorral, éppen Annára, aki legelől állott. Patyolat fehér húsából kiserkedt a vér s jajszava felhatott a magas egekig.

– Gyí, Anna, gyí! – ordított az úr s másodszor is rávágott.

– Verjen meg az egek Ura! – jajdult fel Anna. – Süllyedj a föld alá, ártatlanok megölő gyilkosa!

S ím, abban a pillanatban elfeketedett az ég, villámlott, dörgött, föld megindult, recsegetek-ropogtak a fák, a vár tornya ingadozni hajladozni kezdett, aztán hirtelen összeomlott, utána az egész vár s a föld süllyedt mind alább, alább, mígnem egyszerre víz alá borult. És halljatok csudát, mikor lecsendesült az ég haragja, a vár helyén egy gyönyörűség tó pihent s a tóban tizenkét hattyú úszkált. Távol tőlük egy sárkány vergődött a tó forgatagában, erőlködött, hogy megfogja a tizenkét hattyút, de nem tudott kikerülni a forgatagból.

A tizenkét hattyú meg csak úszott, úszott szép csendesen, kiszállottak a tó partjára, ottan meg-rázkódtak s leánnyá váltak ismét. Siettek haza mind a falujukba, csak Anna maradt ott. Kápolnát építtetett a tó partján s ebben a kápolnában töltötte az életét csendes imádkozással. És jöttek, zarándokoltak a népek mindenfelől a kis kápolnához, együtt imádkoztak a szent életű leánnyal, kit még életében szentnek nevezének, halála után pedig róla nevezték el a tavat Szent Anna tavának.